

**Istraživanje
o nivou svesti
o potencijalnim internet
rizicima i zloupotrebama
među roditeljima dece
uzrasta 8 do 17
godina**

**ISTRAŽIVANJE O NIVOU
SVESTI O POTENCIJALNIM
INTERNET RIZICIMA I
ZLOUPOTREBAMA MEĐU
RODITELJIMA DECE UZRASTA
8 DO 17 GODINA***

Mart 2016.

* Istraživanje za UNICEF uradio

Sadržaj

I UVOD.....	4
II METODOLOGIJA.....	7
Pregled metodologije.....	8
CATI Istraživanje.....	8
Struktura uzorka.....	9
III REZULTATI ISTRAŽIVANJA.....	12
I.1 Rezime.....	13
I.2 Prisutnost informacionih i komunikacionih tehnologija u domaćinstvima dece uzrasta 8 – 17 godina.....	14
I.3 Direktna izloženost IC tehnologijama dece uzrasta 8 do 17 godina.....	16
I.4 Dostupnost interneta.....	19
I.5 Korišćenje interneta.....	20
I.6 Percepcija i vrednovanje internet rizika među roditeljima dece uzrasta 8 do 17 godina ...	28
I.7 Participacija u internet iskustvu deteta.....	34
I.8 Iskustveni internet rizici / opasnosti i njihovo preveniranje.....	37
IV PREPORUKE.....	38
V REFERENCE.....	38

I UVOD

Snažan razvoj informacionih i komunikacionih tehnologija (ICT) u potpunosti je promenio svet koji nas okružuje, a naročito svet dece. Po nekim procenama već krajem 2015. godine, više od polovine ukupne ljudske populacije bila je „on line“, a sasvim je sigurno da će značajan deo te „internet“ populacije činiti deca i mladi¹.

Sa porastom dostupnosti ICT i sa sve većom uključenošću dece u svet komunikacija i interneta, rastu i rizici od njihove potencijalne izloženosti različitim neprimerenim sadržajima (seksualni, pornografski, nasilni), manipulacijama, zloupotrebama i iskorišćavanju.

Svi dostupni podaci ukazuju na činjenicu da je Srbija, u pravom smislu te reči, postala informaciono društvo. Penetracija interneta i mobilne telefonije je odavno prešla 50% ukupne populacije, a korišćenje standardnog i mobilnog interneta, na dnevnom nivou već obuhvata više od 75% internet populacije.

Ilustracije radi, relevantni statistički podaci za Republiku Srbiju² govore da je prisutnost računara u domaćinstvima porasla sa 55.2% na 64.4% u periodu od 2012. do 2015. godine. U istom periodu rast penetracije interneta u domaćinstvima je bio još intenzivniji (sa 47.5% na 63.8%). Kada su mobilni telefoni u pitanju, stanje u Srbiji je već veoma dugo u okvirima evropskih trendova (85.8% u 2012. godini; 91.4% u 2015. godini).

Kada su u pitanju deca, naročito ona školskog uzrasta (8 do 17 godina) uloga roditelja u „sigurnom“ korišćenju interneta i internet sadržaja je od presudnog značaja. Prethodna istraživanja u ovoj oblasti pokazala su da je svest o internet rizicima i rizicima zloupotrebe dece putem interneta na prilično skromnom nivou. Mada se raspoloživi podaci odnose na istraživanja sprovedeno pod pokroviteljstvom UNICEF-a 2012³. godine, za očekivati je da se u protekle 4 godine nivo „internet pismenosti“ roditeljske populacije u izvesnoj meri popravila, ali je značajno pitanje u kojim domenima i oblastima.

Sa druge strane, tema internet zloupotrebe dece i internet rizika u odnosu na dečiju populaciju, u poslednjih par godina postala je vrlo relevantna i značajna, kako u medijskim komunikacijama, tako i u ostalim društvenim komunikacijama (socijalne mreže, škola, vršnjačke grupe, stručne organizacije, provajderi interneta, profesionalna udruženja). Sasvim je sigurno da je porast medijskog i opšteg društvenog značaja teme internet rizika u odnosu na dečiju populaciju uticala i na promenu svesti roditelja kao ciljne grupe, a i na stepen njihove alertnosti i fokusiranosti na tu temu. Otuda je sasvim razumno očekivati da se i odnos roditelja prema toj temi u značajnoj meri promenio i da je delom uticao i na njihovo ponašanje.

¹ Izvor: https://en.wikipedia.org/wiki/Global_Internet_usage

² Republički zavod za statistiku - UPOTREBA INFORMACIONO-KOMUNIKACIONIH TEHNOLOGIJA U REPUBLICI SRBIJI, 2015.

³ Popadić D, Kuzmanović D. Korišćenje digitalne tehnologije, rizici i zastupljenost digitalnog nasilja među učenicima u Srbiji, UNICEF/Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 2013

Čini se da je značajnu ulogu u tom procesu podizanja vidljivosti i značaja teme internet nasilja nad decom, u velikoj meri odigrala i činjenica da je pitanje generalnog nasilja nad decom (vršnjačkog, roditeljskog i ostalih vrsta nasilja) postala tema od posebnog značaja i interesa, kako za društvo u celini, tako i za medije.

Upravo u kontekstu ovih društvenih pojava, UNICEF je prepoznao značaj i važnost jačanja svesti, kako u društvu u celini, tako i među roditeljima, o visokom stepenu povezanosti generalnog nasilja i internet nasilja. Štaviše, uspostavljena je jasna povezanost i sledstvenost te dve kategorije nasilja kao dva različita pojavna oblika iste socijalne patologije.

Dok su u svetu, a posebno u našem, evropskom okruženju, istraživanja o digitalnom nasilju i internet rizicima vezanim za decu i njihovu konzumaciju interneta veoma brojna i učestala, prvo sistematičnije istraživanje ovog tipa vezano za decu u Srbiji realizovao je tokom 2012. godine Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu⁴ uz podršku UNICEFa i Telenora. U drugoj polovini 2015. godine Srbija se priključila i međunarodnom istraživanju *Deca sveta na internetu* (Global Kids Online)⁵ u kojem učestvuje ukupno 5 zemalja zajedno sa UNICEF Istraživačkom kancelarijom Innocenti iz Firence a uz podršku Vlade Velike Britanije.

Osnovni cilj ovog istraživanja koje je inicirao UNICEF uz podršku Vlade Velike Britanije i realizovao Ipsos Srbija, a koji se u značajnoj meri oslanjao i na bazične elemente projekta *Deca sveta na internetu i Deca Evrope na internetu* (EU kids Online)⁶ bio je da se ustanovi trenutno stanje u domenu svesti roditelja dece uzrasta 8 do 17 godina u Srbiji o potencijalnim internet rizicima u vezi sa njihovom decom, te da se sagledaju njihovi stavovi u domenu vrednovanja i alertnosti prema različitim kategorijama tih rizika. Posebna pažnja realizovanog istraživanja bila je usmerena na praktične i konkretne aktivnosti koje roditelji dece tog uzrasta preduzimaju u pogledu podrške i pomoći koju pružaju svojoj deci u domenu sigurnog korišćenja interneta i edukativnog i preventivnog delovanja u smanjenju takvih rizika po njihovu decu.

Značajan segment istraživanja ticao se i utvrđivanja bazične internet pismenosti i kompetentnosti roditelja da procene različite oblike internet rizika u vezi sa decom, kao i u pružanju ili traženju odgovarajućih mera zaštite dece. Sa tim u vezi, istraživanje je pokrilo i temu izvora informisanosti roditeljske populacije o potencijalnim internet rizicima u vezi sa korišćenjem interneta među decom, kao i informacionih potreba roditelja u pogledu podizanja njihove internet kompetentnosti.

⁴ Ibid

⁵ Global Kids Online - Children's rights in the digital age: <http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/Global-Kids-Online.aspx>

⁶ EU Kids Online: <http://www.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/Home.aspx>

II METODOLOGIJA

Pregled metodologije

Realizacija:	Prikupljanje podataka obavljeno: februar 2016 godine
Uzorački okvir:	Roditelji / Staratelji / Hranitelji dece uzrasta 8 do 17 godina
Veličina uzorka:	614 ispitanika
Tip uzorka:	Dvoetačni, stratifikovani kombinovani uzorak verovatnoće Prva etapa: Domaćinstvo prostim slučajnim uzorkom (SRSWoR) Druga etapa: Član domaćinstva sa kvotnim kriterijumom
Tip istraživanja:	CATI prosečne dužine 25 minuta
Mesta istraživanja:	141 opština iz Srbije, gradske, prigradske i seoske životne sredine. Alokacija po stratumima je proporcionalna veličini datih stratuma.
Poststratifikacija:	Po polu, godinama i regionu

CATI Istraživanje

Uobičajena metoda kvantitativnog istraživanja koja koristi telefonsku komunikaciju sa ispitanicima

- Proporcionalnu alokaciju uzorka u odnosu na % veličinu geografskih stratuma (broj roditelja dece starosti 8 -17 godina starosti)
- Realizovanje istraživanja putem telefonske ankete (Computer Assisted Telephone Interview- CATI). Čitav proces rada na realizaciji procesa anketiranja (CATI) je potpuno automatizovan: od izbora telefonskog broja do unosa podataka i kontrole validnosti unetih odgovora
- Administraciju upitničkog materijala obavlja intervjuer putem softverski programiranog upitnika na računaru (visok stepen kontrole unosa podataka; instantan unos informacija; direktan ulaz podataka u centralizovanu bazu)
- Administracija upitnika se vrši u jedinstvenom call centru Ipsos Srbija uz pomoć iskusnih saradnika na CATI projektima
- Veličina upitnika – do 25 minuta

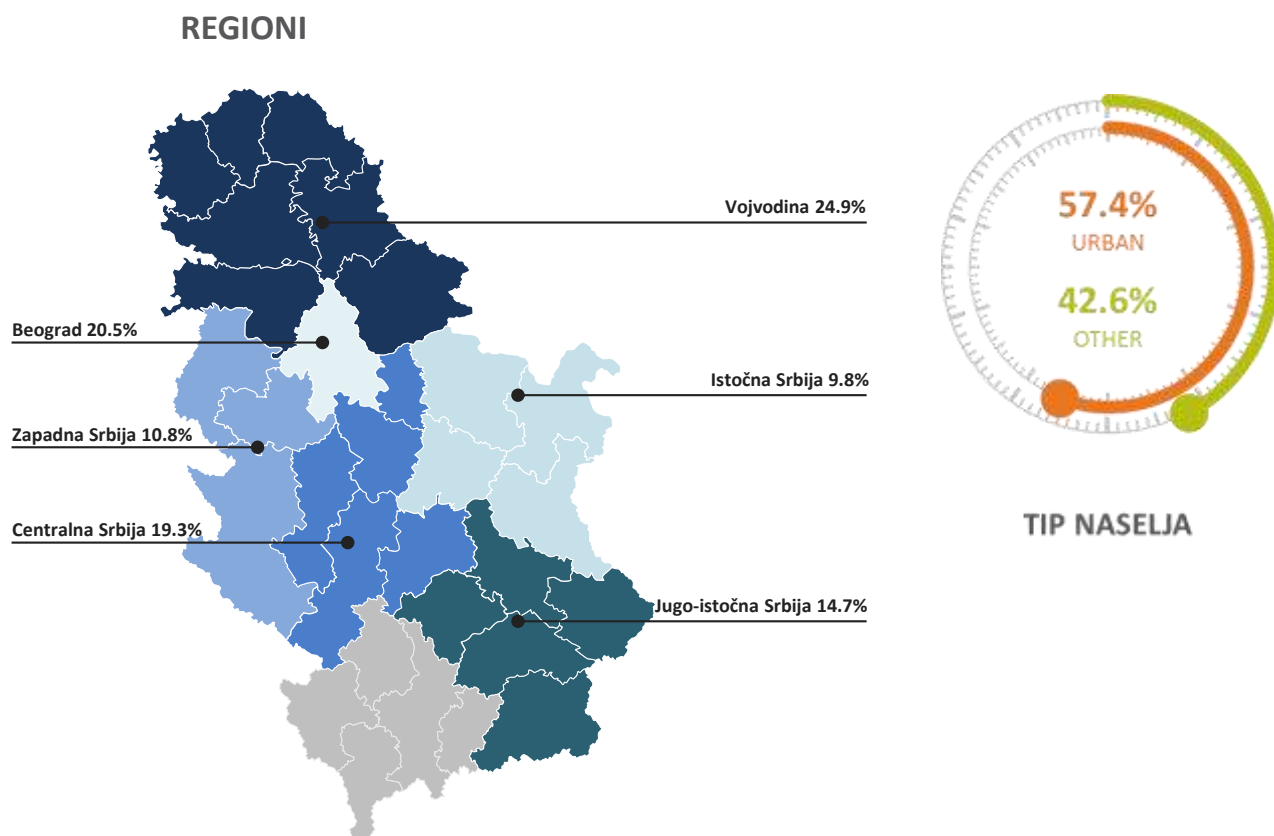
Sprovedenjem kvantitativnog istraživanja omogućeno je **tačno merenje i kvantifikovanje** relevantnih indikatora za različite ciljne grupe ili segmente populacije. Pored toga, ovakvo kvantitativno istraživanje realizovano na kombinovanom reprezentativnom uzorku i u skladu sa određenim procedurama uzorkovanja, sa određenim stepenom sigurnosti omogućilo je i **generalizaciju dobijenih rezultata na celokupnu populaciju**. Odnosno, rezultati istraživanja na temu svesnosti roditelja u Srbiji o internet-

rizicima kojima su potencijalno izložena njihova deca, odraz su mišljenja roditelja dece uzrasta 8 do 17 godina Republike Srbije i odražavaju stanje u celoj populaciji.

Kada je reč o tehničkim detaljima sprovođenja ovog tipa istraživanja, potrebno je naglasiti da je uzorak po svojim tehničkim karakteristikama i principima uzorkovanja dvoetafni, stratifikovani slučajni uzorak. Uzorački okvir činio je Popis stanovništva iz 2011. godine. Stratifikacija je vršena po regionu i tipu naselja, a dve etape koje obezbeđuju slučajnost uzorka, predstavljale su *izbor domaćinstva* (korišćena tzv. Tehnika slučajnog koraka) i *izbor ispitanika* (korišćenje kvota). Uzorak je činilo ukupno 141 opština, a prikupljanje podataka sprovedeno je u februaru 2016. godine.

Struktura uzorka

Geografska alokacija uzorka

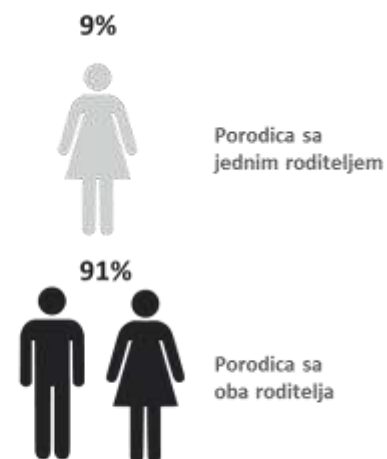
Socio-demografska struktura uzorka

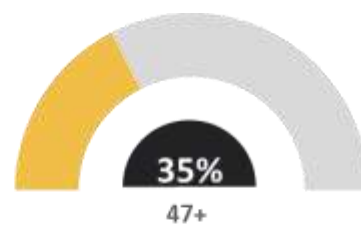
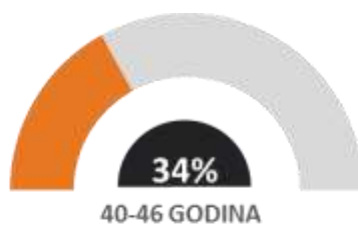
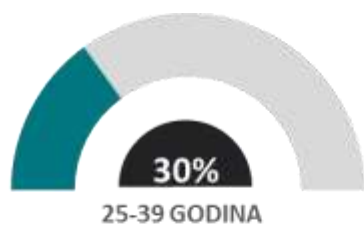
SRODSTVO SA DETETOM

POL ISPITANIKA / RODITELJA

TIP PORODICE

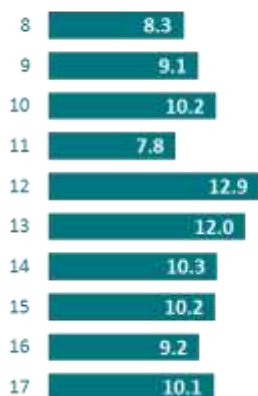
STAROST ISPITANIKA

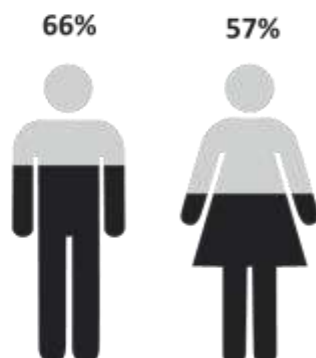
OBRAZOVANJE ISPITANIKA

Karakteristike dečije populacije unutar uzorka

STAROST DECE U DOMAĆINSTVU

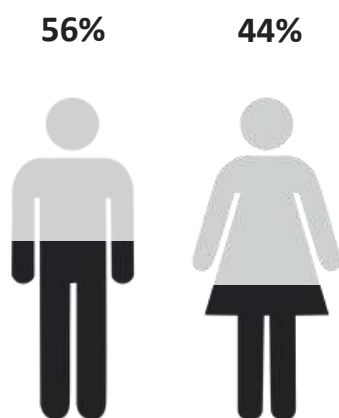
POL DECE U DOMAĆINSTVU

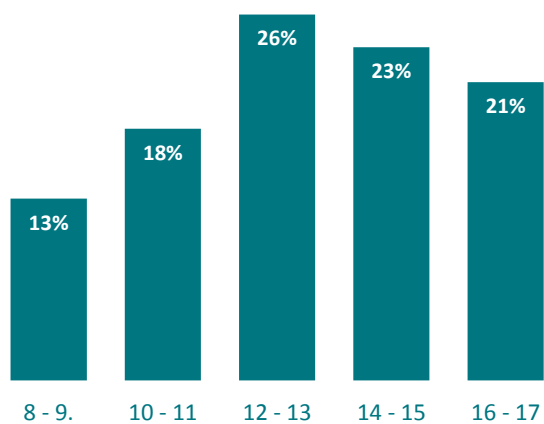
BROJ DECE OD 8 DO 17 U DOMAĆINSTVU

POL DETETA O KOME JE IZVEŠTAVANO

STAROST DETETA O KOME JE IZVEŠTAVANO

III REZULTATI ISTRAŽIVANJA

I.1 Rezime

Realizovano istraživanje o nivou svesnosti i alertnosti roditelja dece uzrasta od 8 do 17 godina starosti o potencijalnim internet rizicima i opasnostima po njihovu decu ukazalo je da je ova tema, kao čitava oblast konzumacije interneta na školskom uzrastu dece, postala veoma važna tema i preokupacija ovog segmenta opšte populacije.

Internet rizici i opasnosti, zloupotrebe i nasilje prema deci na tom uzrastu, nisu više teme o kojima se samo razmišlja ili razgovara. To nisu teme nekih drugih ljudi, nekih drugih, razvijenijih društava, nekih drugih društvenih zajednica. To su pojave koje su postale vidljive, relevantne i realistični, sastavni deo svakodnevice ove mlade generacije i njihovih roditelja. One su postale sastavni deo života srpskog društva koje je nedvosmisleno postalo razvijeno informaciono društvo.

Internet i mobilne komunikacije su postale nezaobilazan deo aktivnog vremena dominantnog dela dece na ovom uzrastu: u okviru domaćinstva, unutar obrazovnih ustanova koje pohađaju, u njihovim referentnim, vršnjačkim grupama... Srazmerno tome i internet rizici su se umnožili, a neprijatna iskustva i izloženost dece uznemirujućim sadržajima su sada već evidentna.

Paralelno sa tim rasle su alertnost, oprez i bojazan roditelja u vezi sa tim temama, pitanjima i problemima. Bazična komunikacija unutar porodice, između dece i roditelja, tim povodom je uspostavljena, ali ne i u svim subsegmentima (ekonomskim i obrazovnim naročito) porodica sa decom na ovom uzrastu. Najznačajniju prepreku stvaranju kvalitetnijeg partnerskog i suportativnog odnosa između roditelja i dece po pitanju prevencije i saniranja internet rizika i opasnosti, u prvom redu predstavlja obrazovna struktura populacije u celini (pa respektabilno u odnosu na to i roditeljske subpopulacije), kao i generalno nizak nivo internet pismenosti i kompetentnosti starijih generacija populacije (u koju spadaju svakako i roditelji).

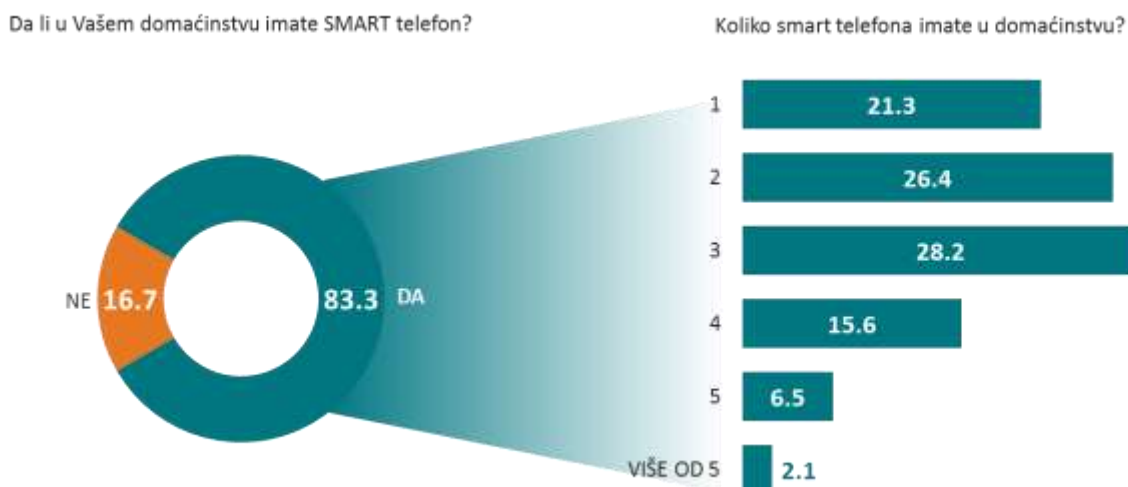
Ono što svakako predstavlja pozitivan potencijal i prostor za unapređenje stanja na planu preveniranja i saniranja internet opasnosti, rizika i zloupotreba u odnosu na dečiju populaciju uzrasta od 8 do 17 godina, je visok nivo iskazanog poverenja roditelja u sopstvenu decu, kako na planu prepoznavanja takvih rizika, tako i u pogledu sopstvene roditeljske uloge pouzdanog partnera od poverenja kome će se dete, pod takvim okolnostima, obratiti za pomoć i podršku. U tom smislu, ključni faktor daljeg unapređenja stanja u ovoj oblasti može se sažeti u jednostavan stav, iskazan modernim jezikom komunikacija: **BUDITE U STALNOM KONTAKTU SA DETETOM.**

No, da bi se takav cilj i ostvario, neophodna je dodatna podrška i pomoć samim roditeljima, u pogledu njihovog internet opismenjavanja i podizanja njihove internet kompetentnosti, u čemu im značajno mogu biti od pomoći mediji, obrazovne institucije i institucije i organizacije posvećene brizi i dobrobiti dece školskog uzrasta.

I.2 Prisutnost informacionih i komunikacionih tehnologija u domaćinstvima dece uzrasta 8–17 godina

Veoma impozantan broj domaćinstva u kojima žive dece uzrasta 8 do 17 godina poseduje Smart telefone, odnosno, mobilne uređaje čije moderne tehnološke platforme omogućavaju takozvani mobilni pristup internetu (Grafikon 1).

Grafikon 1. Prisutnost SMART telefona u domaćinstvu;
Baza: Ukupna ciljna populacija

Štaviše, posmatrajući podatke o broju takvih komunikacionih uređaja unutar domaćinstva, stiče se utisak da je dostupnost mobilnog interneta u domaćinstvima gde žive deca ovog vulnerabilnog uzrasta veoma velika. Tome u prilog ide i podatak da sa porastom broja članova domaćinstva raste i broj takvih uređaja, što nam daje za pravo da pretpostavimo da je u velikom broju slučajeva jedan od takvih uređaja u potpunom korišćenju najmlađih članova tih domaćinstava (Tabela 1.)

Tabela 1. Broj SMART telefona u domaćinstvima različitog broja članova;
Baza: Domaćinstva koja poseduju SMART telefone

		Broj članova domaćinstva			
		2	3	4	5 i više
Broj SMART telefona	1	81.0	33.7	14.4	20.0
	2	7.7	31.6	30.9	21.2
	3	0.0	29.4	31.7	25.8
	4	0.0	2.1	17.6	19.4
	5 i više	11.3	3.1	5.4	13.5

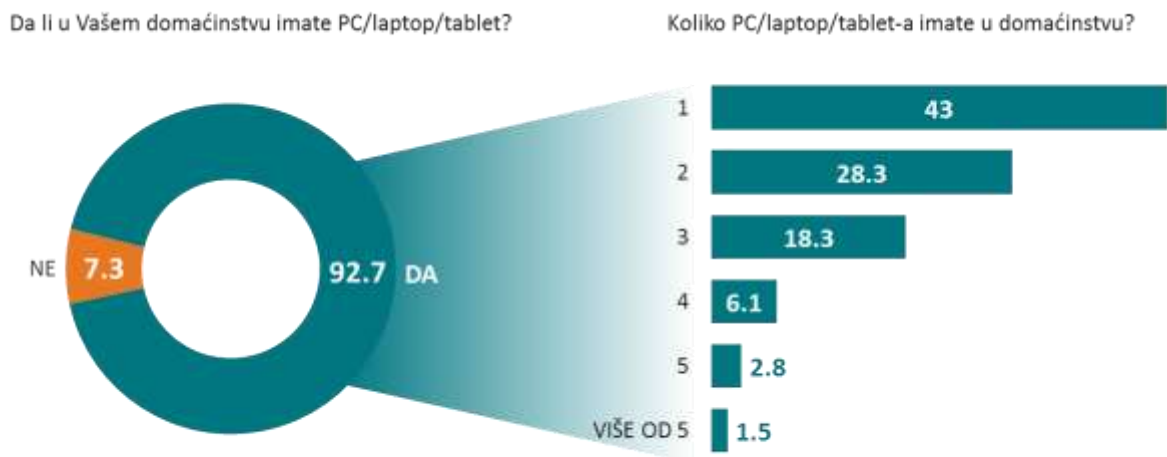
Posedovanje SMART telefona u domaćinstvima značajno korespondira sa obrazovanjem roditelja, odnosno, znatno više ih je u domaćinstvima gde su roditelji višeg i visokog obrazovanja (Tabela 2.). Ovo, svakako može imati i veze sa ekonomskim statusom domaćinstva, imajući u vidu da on vrlo često značajno korelira sa obrazovanjem.

Tabela 2. Prisutnost SMART telefona;
Baza: Ukupna ciljna populacija

	Total	Pol roditelja		Starost roditelja			Bračno stanje roditelja		Obrazovanje roditelja		
		Muški	Ženski	25-39	40-46	47 i više	Porodica sa dva roditelja	Porodica sa jednim roditeljem	Osnovno i niže	Srednje	Viša/Visoka škola
N	614	282	332	187	211	216	559	55	108	368	138
sig		0.06		0.01			0.22		0		
Da	83.3	86	81	81	90	79	83	89	64	85	94
Ne	16.7	14	19	19	10	21	17	11	36	15	6

Osim veoma rasprostranjene mogućnosti mobilnog pristupa internetu, domaćinstva sa decom uzrasta 8 do 17 godina, imaju još veći stepen dostupnosti takozvanog klasičnog (statičnog) pristupa internetu. Preko 90% domaćinstava ove demografske osobenosti raspolaže nekim od klasičnih uređaja koji omogućavaju pristup internetu (Grafikon 2), a njihov broj se, kao i u prethodnoj analizi, povećava sa brojem članova domaćinstva (Tabela 3).

Grafikon 2. Prisutnost SMART telefona u domaćinstvu;
Baza: Ukupna ciljna populacija

No, ipak se mora konstatovati da najveći broj domaćinstava uglavnom raspolaže sa jednim takvim uređajem, što praktično može značiti da su sve veća rasprostranjenost i dostupnost mobilnog interneta (SMART telefona i sličnih komunikacionih uređaja sa android i kompatibilnim platformama) u izvesnoj meri umanjile značaj i potrebu za posedovanjem tradicionalnih, konvencionalnih IT uređaja koji omogućavaju pristup internetu.

**Tabela 3. Prisutnost IT uređaja u domaćinstvu;
Baza: Domaćinstva koja poseduju IT uređaje**

		Broj članova domaćinstva			
		2	3	4	5 i više
Broj IT uređaja	1	48.7	46.5	41.4	42.9
	2	30.6	24.1	28.2	30.3
	3	10.6	20.4	19.1	16.8
	4	10.1	7.0	5.9	5.8
	5 i više	0.0	2.0	5.4	4.2

Kao i u slučaju SMART telefona, tako i u slučaju prisutnosti klasičnih (statičnih) IT uređaja u domaćinstvu, primetna je povezanost između stepena obrazovanja roditelja (Tabela 4).

**Tabela 4. Prisutnost IT uređaja u domaćinstvu;
Baza: Ukupna ciljna populacija**

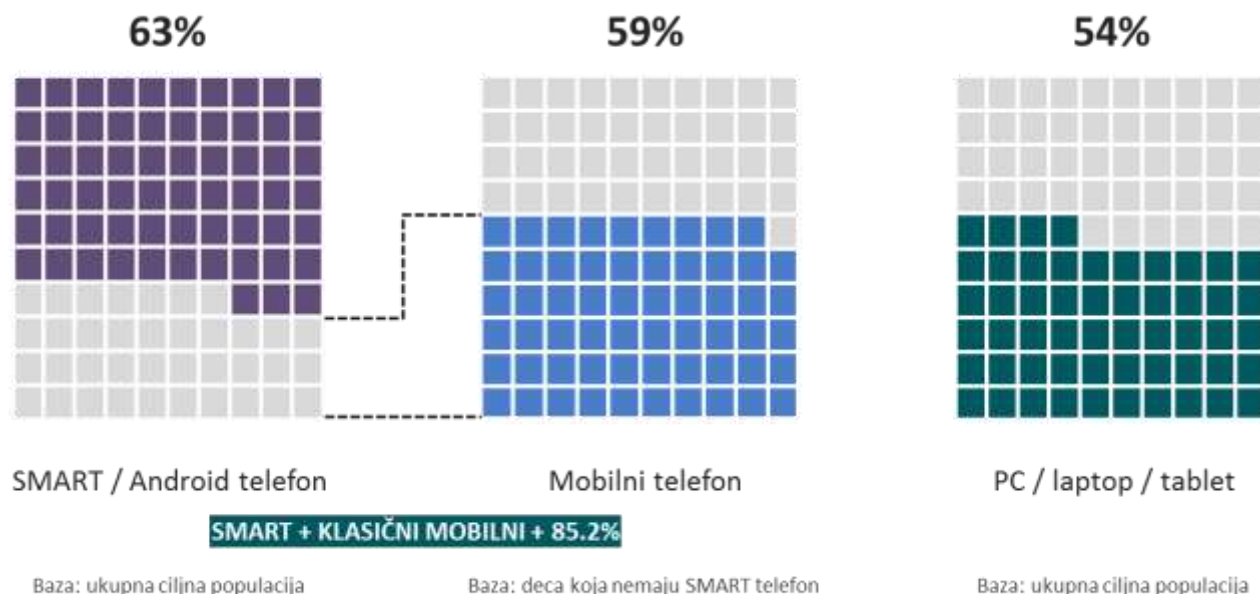
	Total	Pol		Starost roditelja			Bračno stanje roditelja		Obrazovanje roditelja		
		Muški	Ženski	25-39	40-46	47 i više	Porodica sa dva roditelja	Porodica sa jednim roditeljem	Osnovno i niže	Srednje	Viša/Visoka škola
Da	92.7	93	92	90	96	91	94	77	77	95	98
Ne	7.3	7	8	10	4	9	6	23	23	5	2

Dostupnost IT uređaja u domaćinstvima u kojima žive deca osnovnoškolskog i srednjoškolskog uzrasta je, u poređenju sa istraživanjem iz 2012. godine veoma slična, a minimalna razlika (-2.3%) u penetraciji IT uređaja je objašnjiva sa stanovišta razlika u tipu uzorka u dva realizovana istraživanja.

I.3 Direktna izloženost IC tehnologijama dece uzrasta 8 do 17 godina

Podaci o dostupnosti IC tehnologija u domaćinstvima u kojima žive deca ovog uzrasnog raspona, ukazuju da postoji implicitni rizik da ta deca budu izložena nekom od mnogobrojnih oblika internet zloupotrebe. No, informacije o tome u kojoj meri upravo ta generacija korisnika interneta ima direktan pristup internetu putem sopstvenih uređaja, odnosno, uređaja koji su isključivo njima na raspolaganju, govore o stepenu eksplicitnog rizika kome su ona potencijalno izložena. U tom smislu, sledeća serija informacija analizira stavove roditelja koji oslikavaju upravo te, direktne, eksplicitne okolnosti u kojima je ova mlada generacija internet korisnika u mogućnosti da bude izložena tim rizicima.

**Grafikon 3. Posedovanje ličnog ICT uređaja među decom uzrasta 8 do 17 godina;
Baza: Ukupna ciljna populacija**

Preko 85% dece u uzrastu od 8 do 17 godina poseduje neki od mobilnih uređaja telekomunikacija. Od toga, njih 63% poseduje SMART mobilne telefone ili mobilne telefone sa android platformama. Sa druge strane, skoro 60% dece i mladih tog uzrasta koji nemaju neki od naprednih mobilnih uređaja ima na raspolaganju svoj lični, klasični (konvencionalni) mobilni telekomunikacioni uređaj.

U odnosu na istraživanje sprovedeno 2012. godine⁷, dobijena je nešto niža penetracija mobilnih telefona u ovom dečijem uzrastu (2012. – 94% osnovnoškolaca i 99% srednjoškolaca se izjasnilo da poseduje mobilni telefon), no ova razlika je sasvim sigurno objašnjiva sa stanovišta različitosti u karakteristikama uzorka. Naime, referentno istraživanje iz 2012. godine realizovano je pretežno na urbanoj populaciji, odnosno, na uzorku učenika škola koje su participirale u projektu *Škola bez nasilja*, dok je ovo istraživanje realizovano na nacionalnom reprezentativnom uzorku roditelja dece ove uzrasne dobi, a u sklopu njega i unutar substratuma suburbanog i ruralnog dela populacije.

Posebno interesantnu činjenicu predstavlja komparacija dostupnosti interneta preko mobilnog telefona. Naime, u prethodnom istraživanju oko 42% ispitanih osnovnoškolaca i srednjoškolaca je izvestilo da ima pristup internetu preko svog mobilnog telefona. U ovom, novom istraživanju konstatujemo da čak 63% dece na ovom uzrastu poseduje SMART mobilni telefon, koji po *default-u* raspolaže tom mogućnošću, što praktično znači da se mogućnost mobilnog pristupa internetu u ovoj generaciji značajno povećala sa sve većom penetracijom ovog tipa mobilnih uređaja.

⁷ Popadić D, Kuzmanović D. Korišćenje digitalne tehnologije, rizici i zastupljenost digitalnog nasilja među učenicima u Srbiji, UNICEF/Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 2013

Takođe, možemo konstatovati da se procenat osnovnoškolaca i srednjoškolaca koji poseduju sopstveni PC uređaj ili IT uređaj sličnog karaktera (laptop ili tablet) u dva istraživanja minimalno razlikuje (60% u 2012. godini i 54% u 2016. godini). Ova minimalna razlika u pogledu posedovanja ličnog IT uređaja može se objasniti, na jednoj strani, razlikom u karakteristikama uzorka (dominacija urbane populacije u uzorku 2012. godine), a na drugoj strani i činjenicom da moderni mobilni telefoni, koji imaju integrisanu funkciju internet pristupa, umanjuju potrebu za posedovanjem IT uređaja, koji su i po svojoj ceni u višem ekonomskom rangu.

Ono što je naročito interesantno je da skoro 55% dece ovog uzrasta poseduje neki od mobilnih IT uređaja, što praktično znači da je dostupnost mobilnog interneta na ovom uzrastu znatno veća od dostupnosti klasičnog interneta putem konvencionalnih (statičnih) IT uređaja, što potvrđuje neke naše prethodne pretpostavke.

Tabela 5. Posedovanje ličnog SMART telefona;
Baza: Ukupna ciljna populacija

	Total	Starost deteta					Pol deteta		Kategorija godina			Obrazovanje		
		8 - 9.	10 - 11.	12 - 13.	14 - 15	16 - 17	Muško	Žensko	25-39	40-46	47 i više	Osnovno i niže	Srednje	Viša/Visoka škola
Da	63.1	34	54	68	77	76	62	64	61	67	61	47	63	77
Ne	36.9	66	46	32	23	24	38	36	39	33	39	53	37	23

Tabela 6. Posedovanje ličnog konvencionalnog mobilnog telefona;
Baza: Ukupna ciljna populacija

	Total	Starost deteta					Pol deteta		Kategorija godina			Obrazovanje		
		8 - 9.	10 - 11.	12 - 13.	14 - 15	16 - 17	Muško	Žensko	25-39	40-46	47 i više	Osnovno i niže	Srednje	Viša/Visoka škola
Da	58.9	34	57	68	87	82	59	59	50	56	70	66	57	55
Ne	41.1	66	43	32	13	18	41	41	50	44	30	34	43	45

Ponovo možemo konstatovati značajan stepen povezanosti između stepena obrazovanja roditelja i posedovanja modernih SMART telefona od strane dece uzrasta 8 do 17 godina. No ono što ovi podaci znatno više ilustruju je činjenica da značajna upotreba mobilnih telekomunikacija korespondira sa uzrastom od 10 godina. Upravo taj period dečijeg razvoja (10-11 godina) predstavlja preloman trenutak u kome ona masovnije ulaze u svet mobilnih telekomunikacija. Slično se može zaključiti i za kategoriju statičnog IT uređaja (Tabela 7).

Tabela 7. Posedovanje ličnog statičnog IT uređaja;
Baza: Ukupna ciljna populacija

	Total	Starost deteta					Kategorija godina			Obrazovanje			
		8 - 9.	10 - 11.	12 - 13.	14 - 15	16 - 17	25-39	40-46	47 i više	Osnovno i niže	Srednje	Viša/Visoka škola	
Da	53.8	46	53	50	56	64	49	60	52		44	55	58
Ne	46.2	54	47	50	44	36	51	40	48		56	45	42

I.4 Dostupnost interneta

Svi prethodni podaci nedvosmisleno ukazuju da se populacija dece uzrasta od 8 do 17 godina nalazi u jednom modernom, tehnološkom okruženju u kome su im uređaji za pristup internetu „na dohvat ruke“, bilo kao deo kućnog, bilo kao deo njihovog ličnog mobilijara. Otuda ne iznenađuje eksplicitan podatak da skoro 95% domaćinstava u Srbiji u kojima žive i borave deca na ovom uzrastu poseduje neki vid internet konekcije. Štaviše, on u još većoj meri potencira pitanja potencijalne izloženosti ove generacije korisnika interneta različitim oblicima rizika i opasnosti.

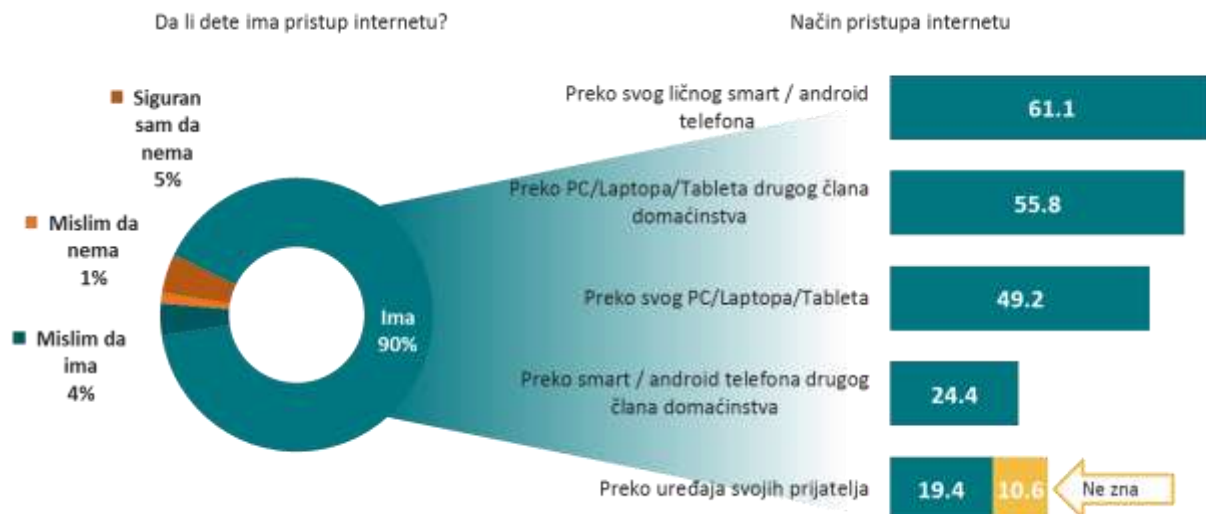
Grafikon 4. Dostupnost interneta u domaćinstvima sa decom uzrasta 8 do 17 godina;
Baza: Ukupna ciljna populacija

	Total	Starost roditelja			Obrazovanje roditelja		
		25-39	40-46	47 i više	Osnovno i niže	Srednje	Viša/Visoka škola
Da	94	94	98	90	80	96	99
Ne	6	6	2	10	20	4	1

Ponovo, sasvim očekivano, zaključujemo da dostupnost interneta u domaćinstvima značajno korespondira sa starošću roditelja i njihovim obrazovanjem. Mlađa i obrazovanija generacija roditelja, po prirodi stvari predstavlja grupaciju internet opismenjenih osoba, te je i logično da u njihovim domaćinstvima dostupnost interneta bude veća.

Grafikon 5. Pristup dece uzrasta 8 do 17 godina internetu u domaćinstvima;
Baza: Ukupna ciljna populacija

Kada je u pitanju direktan pristup internetu među decom uzrasta 8 do 17 godina, sasvim je jasno da dominantan broj njih (skoro 95%) pristupa internetu (prema saznanjima samih roditelja – Grafikon 5), i to pretežno putem sopstvenog android/SMART mobilnog uređaja ili putem sopstvenog IT uređaja. To praktično znači da deca na ovom uzrastu, u proseku, imaju apsolutnu autonomiju u pristupu internetu, a samim time i veoma malo bilo kakvih restrikcija, kako u pogledu vremena korišćenja interneta, tako i u pogledu izbora samih sadržaja. Pristup internetu raste sa uzrastom dece i u značajnoj je korelaciji sa obrazovanjem roditelja (Tabela 8), što je sasvim očekivano.

Ovaj podatak je u potpunom saglasju sa informacijama koje nalazimo u prethodnom, referentnom istraživanju iz 2012. godine⁸ koje izveštava da 87% osnovnoškolaca i 95% srednjoškolaca koristi internet, odnosno ima dostupan internet.

**Tabela 8. Pristup internetu dece od 8 do 17 godina;
Baza: Ukupna ciljna populacija**

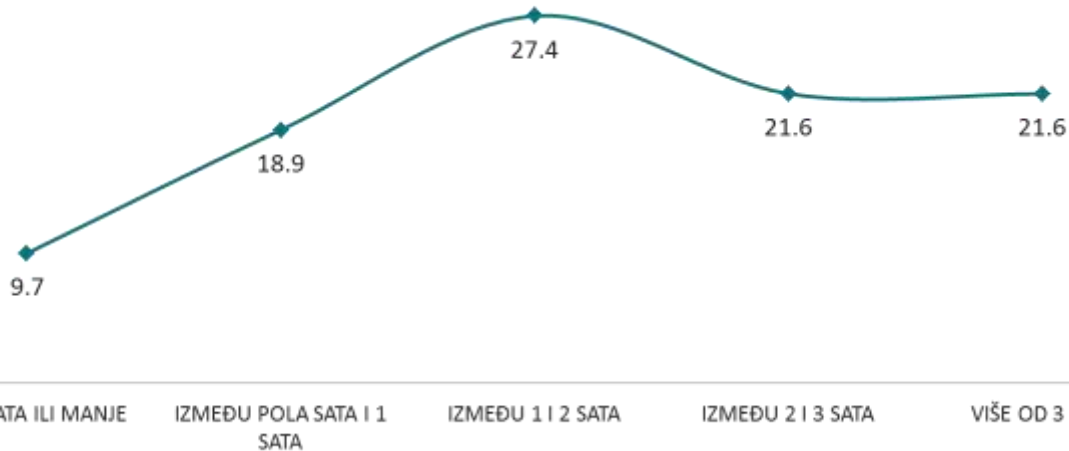
	Total	Starost deteta					Obrazovanje		
		8 - 9.	10 - 11.	12 - 13.	14 - 15	16 - 17	Osnovno i niže	Srednje	Viša/Visoka škola
Ima	90.3	81	88	90	95	92	69	94	98
Mislim da ima	3.8	3	4	5	3	4	9	4	0
Sum +	94.1	83	92	95	98	96	78	97	99
Sum -	5.9	17	8	5	2	4	22	3	1
Mislim da nema	1.3		3	2	1	1	7	0	
Siguran sam da nema	4.6	17	5	3	1	2	15	3	1
Total									1

I.5 Korišćenje interneta

Prethodnim podacima možemo pridružiti novu seriju informacija koja ilustruje osnovne parametre korišćenja interneta među decom uzrasta 8 do 17 godina, posmatranih na osnovu saznanja njihovih roditelja. Izneti stav da deca u ovom uzrastu imaju relativnu autonomiju u pogledu dužine vremena i sadržaja koje konzumiraju na internetu, potvrđuju inicijalne informacije o prosečnom vremenu koje ona provode „na internetu“ (Grafikon 6).

⁸ Popadić D, Kuzmanović D. Korišćenje digitalne tehnologije, rizici i zastupljenost digitalnog nasilja među učenicima u Srbiji, UNICEF/Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 2013

**Grafikon 6. Prosečno vreme provedeno na internetu;
Baza: Deca koja imaju pristup internetu (94%)**

Sasvim je jasno da značajan deo svog aktivnog vremena, deca u ovom uzrastu provode uz internet. Preko 85% onih koji na raspolaganju imaju internet provode više od sat vremena, odnosno, preko 43% dece ovog uzrasta koristi internet dva i više sati dnevno.

**Tabela 8. Vreme provedeno na internetu;
Baza: Deca koja imaju pristup internetu (94%)**

	Total	Starost deteta					Obrazovanje		
		8 - 9.	10 - 11.	12 - 13.	14 - 15	16 - 17	Osnovno i niže	Srednje	Viša/Visoka škola
Pola sata ili manje	9.7	20	9	13	6	6	6	11	8
Između pola sata i 1 sata	18.9	23	29	19	11	19	31	16	19
Između 1 i 2 sata	27.4	38	28	32	27	17	21	28	29
Između 2 i 3 sata	21.6	6	19	18	26	32	22	21	23
Više od 3 sata	21.6	12	15	18	30	27	18	23	21
Nisam siguran /Ne znam (ne čitati)	0.7	1		1	1		4	0	

Podaci o distribuciji vremena provedenog na internetu (Tabela 8) na različitim uzrastima jasno ukazuju na tendenciju da se ovo vreme produžava sa uzrastom dece, odnosno, da, ponovo u periodu od 10-11 godina, vreme korišćenja interneta značajno raste.

Značajno pitanje ove analize odnosi se na strukturu aktivnosti koje deca sprovode na internetu, odnosno, način na koji koriste svoje vreme tokom konzumacije interneta. Podaci predstavljeni na grafikonu 7. ilustruju roditeljsku procenu strukture sadržaja koje njihova deca najčešće konzumiraju na internetu.

**Grafikon 7. Tipične aktivnosti na internetu;
Baza: Deca koja imaju pristup internetu (94%)**

Dve dominantne oblasti (grupe sadržaja), koje, po proceni roditelja, u najvećoj meri zaokupljaju dečiju pažnju na internetu su zabava-razonoda (igranje igrica i konzumacija muzičkih sadržaja) i komunikacija (sa vršnjačkim grupama) na društvenim mrežama. Znatno manji deo „internet aktivnosti“ po proceni roditelja dece na ovom uzrastu, ima veze sa informisanjem i obrazovanjem, mada ni njihova zastupljenost u strukturi svih sadržaja kojima se deca posvećuju nije zanemarljiva. U ovom pogledu postoji značajno saglasje sa podacima iz istraživanja iz 2012. godine u kome su roditelji, takođe konstatovali da je najveći broj „internet aktivnosti“ njihove dece na ovom uzrastu fokusiran na komunikacije i zabavu i razonodu.

U odnosu na posmatrane internet sadržaje, mogu se konstatovati određene tendencije i pravilnosti koje su u značajnoj povezanosti ili sa polom dece ili sa njihovim uzrastom. Tako se može utvrditi jasna veza između „konzumacije“ PC igrica i pola, gde su dečaci znatno učestaliji posetioци internet stranica sa ovim sadržajem (Tabela 9). Takođe, u okviru istih podataka može se ustanoviti i jasna povezanost učestalosti igranja PC igrica putem interneta i uzrasta deteta, odnosno, to vreme se postepeno, nakon 11. godine smanjuje, što nas navodi na zaključak da je to prevashodno preokupacija dece mlađe starosne dobi unutar ovog uzrasnog raspona.

**Tabela 9. Vreme provedeno na internetu uz PC igrice;
Baza: Deca koja imaju pristup internetu (94%)**

Igranje PC igrica	Total	Pol deteta		Starost deteta				
		Muško	Žensko	8 - 9.	10 - 11.	12 - 13.	14 - 15	16 - 17
Nikad	17.1	9	27	3	8	17	19	31
Ređe od jednom mesečno	3.3	2	6	1	1	3	6	5
Jednom/dva puta mesečno	11.1	9	14	11	14	9	13	9
Dva puta nedeljno	21.8	20	24	29	19	24	20	19
Svaki dan/skoro svaki dan	44.5	59	26	55	58	47	38	31
Ne zna (ne čitati)	2.1	1	3	1		1	4	4

Nasuport tome, nedvosmisleno je jasno da su komunikacije na društvenim mrežama internet aktivnost koja zaokuplja starije uzrasne grupe dece u ovoj starosnoj grupaciji (Tabela 10).

Tabela 10. Vreme provedeno na internetu uz PC igrice;
Baza: Deca koja imaju pristup internetu (94%)

Komunikacija sa prijateljima i vršnjacima na društvenim mrežama	Total	Pol deteta		Starost deteta				
		Muško	Žensko	8 - 9.	10 - 11.	12 - 13.	14 - 15	16 - 17
Nikad	17.9	18	17	57	35	13	6	2
Ređe od jednom mesečno	2.4	2	3	3	2	3	1	3
Jednom/dva puta mesečno	6.2	7	5	9	7	6	3	8
Dva puta nedeljno	17.3	18	16	15	18	19	15	17
Svaki dan/skoro svaki dan	55.6	53	59	15	38	58	74	68
Ne zna (ne čitati)	0.6	1	0			1	1	1

Društvene mreže i komunikacija sa vršnjačkim grupama i vršnjacima postaje internet preokupacija već na uzrastu od 12 godina, a na uzrastu od 14 do 17 godina to je za 70% te generacije dece, svakodnevna internet aktivnost.

Kada je u pitanju konzumacija zabavnih sadržaja na internetu, prevashodno gledanje filmskih sadržaja i slušanje muzike, ne uočavaju se posebni starosni ili polni trendovi (Tabela 11 i 12), mada se može konstatovati blaga tendencija povećanja vremena provedenog uz ovakve internet sadržaje na starijim uzrastima posmatranog starosnog raspona.

Tabela 11. Vreme provedeno na internetu u gledanju filmova i TV serija;
Baza: Deca koja imaju pristup internetu (94%)

Gledanje filmova/TV serija i sličnih sadržaja	Total	Pol deteta		Starost deteta				
		Muško	Žensko	8 - 9.	10 - 11.	12 - 13.	14 - 15	16 - 17
Nikad	29	30	28	38	29	34	22	26
Ređe od jednom mesečno	6.3	6	7	3	5	5	9	7
Jednom/dva puta mesečno	21.9	24	19	25	27	16	27	18
Dva puta nedeljno	23	20	27	22	17	21	22	32
Svaki dan/skoro svaki dan	19	18	20	12	19	24	18	17
Ne zna (ne čitati)	0.8	1			3		1	

Tabela 11. Vreme provedeno na internetu u slušanju muzike ili gledanju muzičkih video spotova;
Baza: Deca koja imaju pristup internetu (94%)

Slušanje muzike/Gledanje muzičkih videa	Total	Pol deteta		Starost deteta				
		Muško	Žensko	8 - 9.	10 - 11.	12 - 13.	14 - 15	16 - 17
Nikad	7.7	8	8	8	10	12	5	3
Ređe od jednom mesečno	4.3	5	3	2	6	5	2	5
Jednom/dva puta mesečno	11	14	7	15	13	10	9	11
Dva puta nedeljno	20.2	20	21	25	19	22	18	19
Svaki dan/skoro svaki dan	56.2	53	60	51	50	50	65	61
Ne zna (ne čitati)	0.7	0	1		1	1		1

Sličnu situaciju zatičemo i kada su u pitanju internet sadržaji vezani za hobije i specifična interesovanja dece i mladih, kao i sadržaja vezanih za novosti i informacije o njihovim idolima (muzičkim, filmskim, sportskim). Iako se ne mogu konstatovati posebno istaknute razlike unutar polnih ili starosnih grupacija

(Tabele 12 i 13), mogu se prepoznati određeni trendovi koji korespondiraju sa prethodnim, a koji ukazuju da se preferencije prema ovim sadržajima razvijaju na nešto višim uzrastima unutar ovog generacijskog raspona.

**Tabela 12. Vreme provedeno na internetu u praćenju vesti o idolima;
Baza: Deca koja imaju pristup internetu (94%)**

Praćenje vesti o njegovim/njenim idolima	Total	Pol deteta		Starost deteta				
		Muško	Žensko	8 - 9.	10 - 11.	12 - 13.	14 - 15	16 - 17
Nikad	38.1	41	34	54	49	39	31	28
Ređe od jednom mesečno	5.7	6	6	6	6	5	6	5
Jednom/dva puta mesečno	16.4	14	19	10	20	15	16	18
Dva puta nedeljno	16.3	16	17	23	9	16	16	19
Svaki dan/skoro svaki dan	17.2	17	17	7	14	19	23	16
Ne zna (ne čitati)	6.2	6	6		1	6	7	14

**Tabela 13. Vreme provedeno na internetu u praćenju sadržaja u vezi sa hobijima i posebnim interesovanjima;
Baza: Deca koja imaju pristup internetu (94%)**

Informisanje o njegovim/njenim posebnim interesovanjima i hobijima	Total	Pol deteta		Starost deteta				
		Muško	Žensko	8 - 9.	10 - 11.	12 - 13.	14 - 15	16 - 17
Nikad	21.3	21	22	44	27	21	13	14
Ređe od jednom mesečno	4.5	4	5	3	5	3	7	3
Jednom/dva puta mesečno	17.2	19	15	24	19	15	16	16
Dva puta nedeljno	23.5	20	28	12	21	25	26	27
Svaki dan/skoro svaki dan	29.7	32	26	15	24	32	34	34
Ne zna (ne čitati)	3.9	4	4	2	2	4	4	6

Učenje i obrazovanje, sa stanovišta procene roditelja, nije aktivnost koja, u odnosu na druge internet aktivnosti, dominira među decom uzrasta 8 do 18 godina. Mada skoro 60% dece u ovom uzrasnom rasponu (Tabela 14) nekoliko puta nedeljno ili čak svakodnevno koristi internet za učenje i obrazovanje, u odnosu na druge internet sadržaje, frekventnost ove internet aktivnosti nije tako izražena.

**Tabela 14. Vreme provedeno na internetu u učenju i obrazovanju;
Baza: Deca koja imaju pristup internetu (94%)**

Učenje i obrazovanje	Total	Pol deteta		Starost deteta				
		Muško	Žensko	8 - 9.	10 - 11.	12 - 13.	14 - 15	16 - 17
Nikad	10.8	11	10	20	15	6	11	8
Ređe od jednom mesečno	4.7	4	5	3	3	2	10	4
Jednom/dva puta mesečno	26.1	30	21	33	36	23	22	22
Dva puta nedeljno	29.1	29	29	27	21	34	31	29
Svaki dan/skoro svaki dan	27.8	23	33	18	25	33	24	32
Ne zna (ne čitati)	1.4	2	1			1	2	4

Na drugoj strani, može se konstatovati da je korišćenje interneta u ovom starosnom rasponu u veoma maloj meri povezano sa jednim značajnim trendom u korišćenju ICT – on-line shopping-om. Međutim i tu se može konstatovati da moderni ICT trendovi polako „preplavljaju“ i naše informaciono društvo. Skoro 20% roditelja izveštava da njihova deca na ovom uzrastu imaju iskustvo sa on-line kupovinom, mada je sasvim izvesno da ovu vrstu internet aktivnosti prevashodno koriste najstariji u ovoj generaciji, odnosno, oni na pragu svog punoletstva (Tabela 15). Ovi podaci su u potpunom skladu sa podacima o

upotrebi ICT na nivou opšte populacije gde se može konstatovati da oko 23% opšte populacije koristi internet za on-line kupovine u poslednja 3 meseca, odnosno, negde oko 33% u poslednjih 12 meseci.⁹ Očigledno da ovaj trend (oko 60.000 novih korisnika interneta koji na ovaj način obavljaju određene kupovine), ne zaobilazi ni najmlađu generaciju srpskog društva.

**Tabela 15. Vreme provedeno na internetu u učenju i obrazovanju;
Baza: Deca koja imaju pristup internetu (94%)**

Online kupovina / Kupovina preko interneta	Total	Pol deteta		Starost deteta				
		Muško	Žensko	8 - 9.	10 - 11.	12 - 13.	14 - 15	16 - 17
Nikad	81.5	80	84	97	95	88	72	65
Ređe od jednom mesečno	11.4	12	11	2	3	6	22	18
Jednom/dva puta mesečno	5.6	7	3	1	1	6	3	14
Dva puta nedeljno	1.2	1	2		1		3	1
Svaki dan/skoro svaki dan	0.3	1						2

Čitanje knjiga takođe ne predstavlja jednu od preferentnih internet aktivnosti dece na ovom uzrastu (Tabela 16). Neke opservacije i iz drugih segmenata analize njihovog ponašanja, pokazuju da generalno, čitanje knjiga (neovisno da li se radi o elektronskom ili štampanom izdanju istih) nije preterano omiljena aktivnost mladih ovog generacijskog uzrasta. Iako uočavamo blagi trend da se povećava učestalost čitanja knjiga na višim uzrastima, i dalje skoro 50% mlade generacije, čak i na pragu svog punoletstva, nema običaj da čita elektronska izdanja knjiga.

**Tabela 16. Vreme provedeno na internetu u čitanju elektronskih knjiga;
Baza: Deca koja imaju pristup internetu (94%)**

Čitanje knjiga	Total	Pol deteta		Starost deteta				
		Muško	Žensko	8 - 9.	10 - 11.	12 - 13.	14 - 15	16 - 17
Nikad	59.7	60	59	74	65	64	54	48
Ređe od jednom mesečno	8	8	8	1	6	8	12	8
Jednom/dva puta mesečno	22.3	23	21	19	23	20	19	30
Dva puta nedeljno	5.4	4	7	3	3	4	9	7
Svaki dan/skoro svaki dan	3	3	3	3	3	1	4	4
Ne zna (ne čitati)	1.6	1	2			2	1	4

Na drugoj strani, praćenje elektronskih izdanja dnevnih novina i časopisa (Tabela 17), i ako nije previše rasprostranjena internet aktivnost generacije dece u ovom uzrasnom rasponu, postepeno raste i postaje značajan deo njihovog „internetovanja“ na uzrastu od 16-17 godina.

⁹ Izvor: UPOTREBA INFORMACIONO-KOMUNIKACIONIH TEHNOLOGIJA U REPUBLICI SRBIJI, 2015. Republički zavod za statistiku

**Tabela 17. Vreme provedeno na internetu u čitanju elektronskih izdanja novina i časopisa;
Baza: Deca koja imaju pristup internetu (94%)**

Čitanje elektronskih izdanja novina i časopisa	Total	Pol deteta		Starost deteta				
		Muško	Žensko	8 - 9.	10 - 11.	12 - 13.	14 - 15	16 - 17
Nikad	65.4	68	62	87	86	69	55	45
Ređe od jednom mesečno	6.7	5	9	5	4	7	6	9
Jednom/dva puta mesečno	9.7	9	10	2	3	5	15	19
Dva puta nedeljno	8.5	7	10	3	2	8	13	12
Svaki dan/skoro svaki dan	7.9	8	7	3	4	9	9	10
Ne zna (ne čitati)	1.8	2	1		1	2	1	4

Sa druge strane, posećenost sajtova posvećenih modi, sportu, zdravlju, lepoti i ishrani predstavlja pretežno internet aktivnost devojčica uzrasta 14 i više godina (Tabela 18). Međutim, internet participacija ove generacije u razmeni mišljenja, ideja i stavova o različitim temama na forumima i blogovima (dakle, prevashodno sa nepoznatim članovima drugih internet-društvenih zajednica i grupa), nije previše rasprostranjena u ovoj generaciji, mada blago raste sa uzrastom, odnosno zrelošću deteta (Tabela 19).

**Tabela 18. Vreme provedeno na internetu u praćenju sajtova posvećenih modi, sportu, mladima, zdravlju i lepoti;
Baza: Deca koja imaju pristup internetu (94%)**

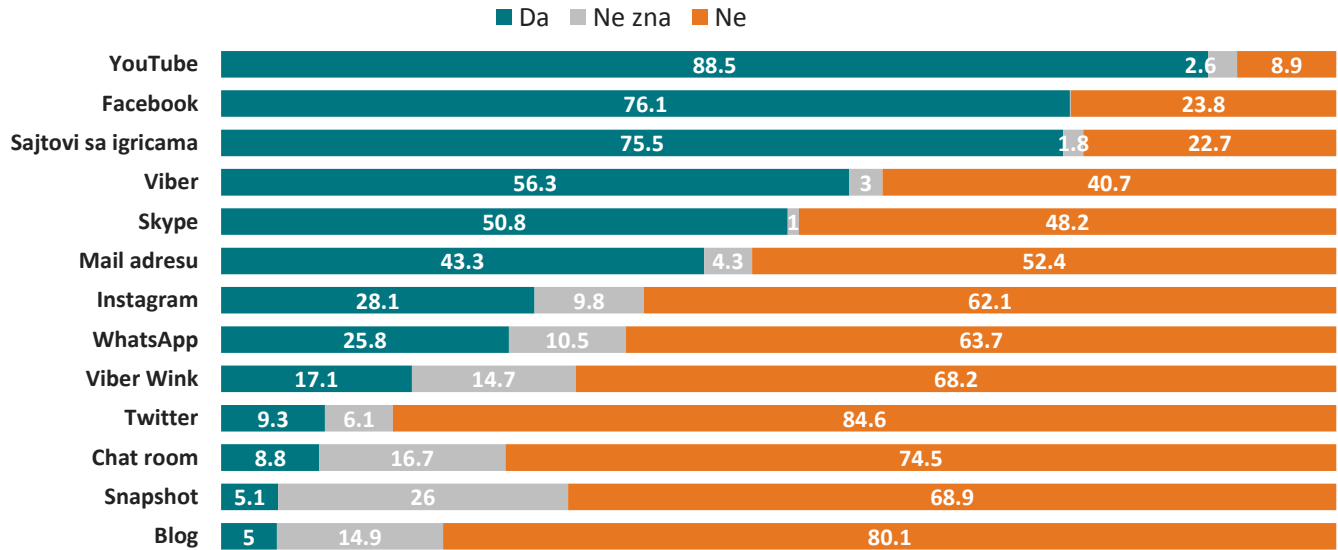
Posećivanje sajtova o modi, sportu, mladima, zdravlju i lepoti	Total	Pol deteta		Starost deteta				
		Muško	Žensko	8 - 9.	10 - 11.	12 - 13.	14 - 15	16 - 17
Nikad	42.9	49	35	74	60	49	25	25
Ređe od jednom mesečno	5.7	7	4	4	4	5	10	5
Jednom/dva puta mesečno	18.7	16	22	10	15	18	21	25
Dva puta nedeljno	15.8	12	21	9	13	15	19	20
Svaki dan/skoro svaki dan	13.9	12	16	3	5	10	24	20
Ne zna (ne čitati)	3	4	2		3	2	2	6

**Tabela 18. Vreme provedeno na internetu u praćenju sajtova posvećenih modi, sportu, mladima, zdravlju i lepoti;
Baza: Deca koja imaju pristup internetu (94%)**

Blogovanje/Četovanje (ne uključuje društvene mreže)	Total	Pol deteta		Starost deteta				
		Muško	Žensko	8 - 9.	10 - 11.	12 - 13.	14 - 15	16 - 17
Nikad	66	66	65	89	77	70	51	56
Ređe od jednom mesečno	4.8	5	4	1	5	2	8	6
Jednom/dva puta mesečno	5.4	5	6	2	7	6	6	6
Dva puta nedeljno	5.3	6	5	2	3	5	9	5
Svaki dan/skoro svaki dan	8.8	6	12	5	5	9	11	11
Ne zna (ne čitati)	9.8	11	8	1	3	8	16	16

Imajući u vidu sve prethodne podatke vezane za konzumaciju različitih internet sadržaja u ovom uzrastu dece (procenjavano iz ugla roditelja), ne čudi i struktura ICT aplikacija koje su najčešće u upotrebi među njima. Oslanjajući se na procene koje daju sami roditelji, može se zaključiti (Grafikon 8) da deca na uzrastu od 8 do 17 godina u najvećem procentu koriste upravo one informaciono-komunikacione aplikacije koje se koriste za pretragu i konzumiranje njihovih omiljenih internet sadržaja, odnosno, za praktikovanje njihovih omiljenih internet aktivnosti: zabava, razonoda i vršnjačka komunikacija.

**Grafikon 8. Korišćenje ICT aplikacije;
Baza: Deca koja imaju pristup internetu (94%)**

**Tabela 19. Korišćenje ICT aplikacije;
Baza: Deca koja imaju pristup internetu (94%)**

	Total	Pol deteta		Starost deteta				
		Muško	Žensko	8 - 9.	10 - 11.	12 - 13.	14 - 15	16 - 17
YouTube	88.5	87	90	89	89	88	91	86
Facebook	76.1	76	76	45	51	77	94	91
Sajtovi sa igricama	75.5	87	61	89	92	81	69	55
Viber	56.3	50	64	39	56	55	66	58
Skype	50.8	56	44	35	48	50	57	56
Mail adresu	43.3	44	43	20	33	41	45	64
Instagram	28.1	20	38	3	13	29	39	39
WhatsApp	25.8	19	34	6	16	21	41	32
Viber Wink	17.1	14	21	8	14	17	22	18
Twitter	9.3	8	11	1	5	6	15	15
Chat room	8.8	9	9	2	3	11	14	9
Snapshot	5.1	3	8		5	5	5	9
Blog	5	4	6		1	6	8	6

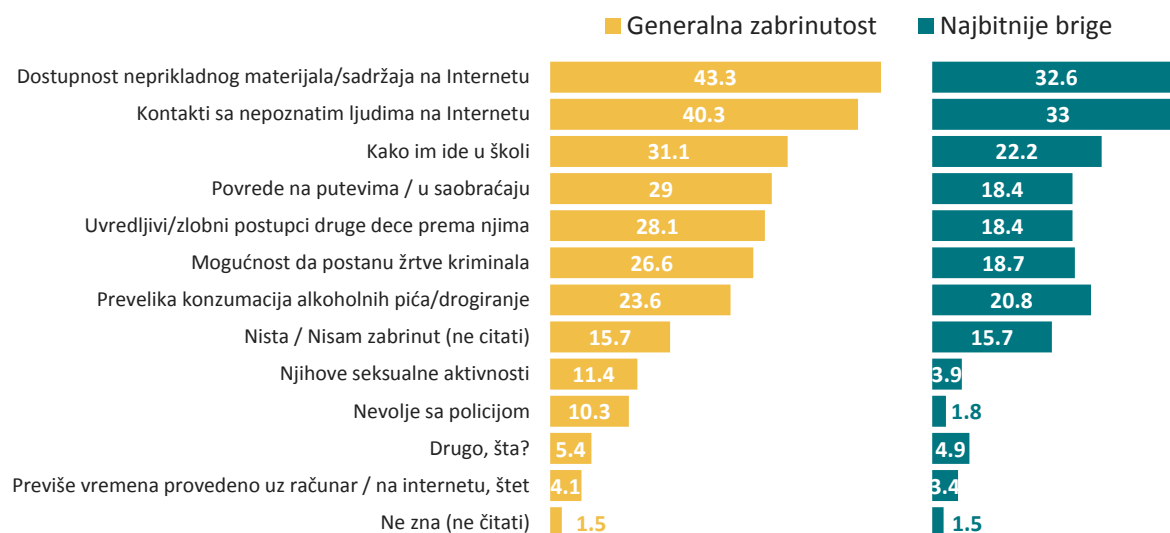
Kao i u prethodnim analizama, i u ovom slučaju se mogu konstatovati identični trendovi i korelacije. Facebook i internet komunikacija sa vršnjacima i vršnjačkim grupama naglo dobijaju na značaju i postaju „internet preokupacija“ nakon 11. godine uzrasta. Na drugoj strani, PC igrice kao sadržaj i internet aktivnost pretežno zaokupljaju mušku decu, a blago gube na značaju nakon 15. godine. Privatne (mail) komunikacije dobijaju na značaju u kasnijem dobu (nakon 15. godine starosti), a Instagram i WhatsApp su aplikacije koje češće koriste devojčice i to pretežno na uzrastima preko 14 godina starosti.

I.6 Percepcija i vrednovanje internet rizika među roditeljima dece uzrasta 8 do 17 godina

Participacija roditelja u dečijem internet iskustvu je jedan od ključnih faktora identifikacije i prevencije internet rizika. Otuda se u ovom istraživanju posebna pažnja posvetila percepciji različitih vidova internet rizika sa tačke gledišta samih roditelja, kao i roditeljskoj participaciji u svakodnevnom dečijem internet iskustvu.

Polazište ove analize je lično pozicioniranje internet rizika u sistemu vrednovanja „opasnosti“ kojima je dete na tom uzrastu izloženo u svom neposrednom okruženju. Jednostavnije rečeno, početak ove analize predstavlja pozicioniranje internet rizika i internet „opasnosti“ na roditeljskom individualnom „brigometru“.

Grafikon 9. „Tipične roditeljske brige“;
Baza: Ukupna ciljna populacija

Kada je u pitanju vaše dete starosti od 8 do 17 godina, zbog kojih od navedenih stvari ste zabrinuti?
Možete li mi, molim Vas, izdvojiti koje od njih su po Vama tri najbitnije stvari
Višestruki odgovori;

Visoka pozicioniranost internet rizika na opštoj listi briga i strahova roditelja u vezi sa njihovom decom, nedvosmisleno ukazuje na izrazit značaj koji se ovim, savremenim, tehnološkim „opasnostima“ pridaje (Grafikon 9). Oni ne samo da su visoko na listi bojazni koje roditelji identifikuju, već spadaju u sam vrh naviše vrednovanih, preokupirajućih.

Na ovom mestu bi bilo sasvim razumno iskazati određenu dozu rezervisanosti i opreza u odnosu na predstavljene podatke. Naime, činjenica da su strahovi u vezi sa zloupotrebom alkohola i opijata, ili strahovi i bojazni u vezi sa preuranjenim i neadekvatnim seksualnim aktivnostima dece na ovom uzrastu, pozicionirani prilično nisko, u vreme kada ove pojave, ne samo medijski, već i klinički, postaju sve izraženiji oblici društvene patologije i poremećaja ponašanja, rađa izvesnu dilemu i sumnju. Zbog

čega roditelji tako visoko vrednuju i pozicioniraju internet rizike u odnosu na druge socijalne rizike i sve prisutnije oblike devijantnih ponašanja? Odgovori na ove dileme mogu biti višestruki i većim delom u domenu pretpostavki, jer iz ovakvog ograničenog istraživanja se ne mogu izvesti objektivni zaključci. No, logično je izneti bar nekoliko zdravorazumskih pretpostavki:

1. Pitanja internet rizika i zloupotreba interneta u odnosu na decu školskog uzrasta su već par godina izuzetno prisutna, kako u medijskim, tako i u svim drugim vidovima socijalnih komunikacija. Te teme su postale izuzetno vidljive i relevantne, što sigurno značajan deo roditelja dovodi u stanje povišene alertnosti i osetljivosti. To u svakom slučaju podiže stepen roditeljske osetljivosti na ove teme i nivo njihovih racionalnih i iracionalnih strahova.
2. U situaciji kada određene teme postaju društveno relevantne i vidljive, prirodna je potreba članova društvene zajednice da se „uklope“ u određeni komunikacioni kontekst, pa se otuda, može sasvim lako dogoditi da roditelji, ovim temama pridodaju (ponderišu) veći značaj nego što one stvarno imaju u njihovom personalnom vrednosnom sistemu. Na taj način, oni manifestuju jedan specifičan oblik „socijalne mimikrije“ i daju odgovore visoke socijalne poželjnosti, kako bi se uklopili u „očekivanu sliku o brižnim roditeljima“ koji su „u skladu sa svojim vremenom“.
3. Na drugoj strani, problem značajne prisutnosti zloupotrebe alkohola i opijata na ranim dečijim uzrastima, prisutan je već par decenija u našem društvu, i svakako je moguće da je nivo „društvene tolerancije“ prema ovim socijalno devijantnim pojavama, povećan, odnosno, da je na izvestan način „kognitivno prihvatanje“ tih pojava (što ne znači i isti nivo personalnog prihvatanja) znatno rasprostranjenije nego što bi se to dalo očekivati. Naprosto, fokus društvene pažnje, brige i „osude“ ovih tipova zloupotreba se pomerio, pa je i nivo alertnosti i „brižnosti“, sasvim je moguće, opao.
4. Konačno, ne treba zanemariti činjenicu da je zakonita ljudska tendencija da se više plaše nepoznatih pojava, situacija i sadržaja, odnosno, da ljudski strah raste u odnosu na fenomene koji su im nedovoljno poznati, o kojima nedovoljno znaju o kojima nemaju dovoljno informacija. Upravo to može biti jedan od značajnih faktora visokog vrednovanja internet rizika među roditeljima dece ovog uzrasta. Činjenica da su roditeljske generacije dece ovog uzrasta samo donekle „internet pismene i kompetentne“ može delom objasniti predstavljene podatke.

Možda će podaci predstavljeni na narednom grafičkom prikazu (Grafikon 10) donekle biti od pomoći u razrešenju ovih dilema, odnosno, u valorizaciji iznetih pretpostavki.

**Grafikon 10. Procena potencijalno najznačajnijih internet rizika;
Baza: Ukupna ciljna populacija**

**Koji su po vama glavni potencijalni rizici od zlostavljanja / zloupotrebe kojima bi vaše dete moglo biti izloženo zbog korišćenja Interneta?
Možete li mi nabrojati bar 3 glavna**

Kada se temeljno analizira lista najznačajnijih „internet bojazni“ roditeljske populacije dece uzrasta 8 do 17 godina, stiče se utisak da je ona prilično konzervativna i konvencionalna, odnosno, duboko kulturološki ukorenjena. Strah od kontakta i komunikacija sa nepoznatim ljudima je jedna od tradicionalnih i uobičajenih bojazni roditelja dece na ovom uzrastu nezavisno od toga da li se radi o direktnim ili indirektnim komunikacijama. Otuda nam ovakva raspodela odgovora na neki način potvrđuje prethodno iznete ograde i rezerve.

Čini se da su roditelji, nedovoljno upoznati i informisani o svim mogućim aspektima internet rizika i skrivenim opasnostima koje ovaj vid virtuelne komunikacije sa sobom donosi, naprosto „preselili“ (alocirali) svoje konvencionalne i uobičajene socijalne strahove i bojazni u novo, nepoznato, cyber okruženje. Jednostavnije rečeno, stiče se utisak da su roditelji samo premestili svoje poznate i tradicionalne strahove u jedan, relativno nov, i njima nedovoljno poznat kontekst.

Koliko je pitanje „internet strahova i bojazni“ kulturološki duboko ukorenjeno, i koliko su takvi strahovi i bojazni prevashodno produkt jednog tradicionalističkog, patrijalhalnog modela vaspitanja i odnosa unutar porodice, čini se na pravi način pokazuju naredni podaci (Tabela 20).

Naime, tu se na jedan prilično jasan način da videti u kojoj meri se tradicionalni strahovi i bojazni iz jednog klasičnog socijalnog konteksta prenose u jedan novi, virtualni socijalni kontekst. Strah od kontakta sa nepoznatim osobama i strah od seksualnog uznemiravanja su značajno u većoj meri prisutni kod roditelja ženske dece nego kod roditelja muške dece. Zar to ne zvuči prilično poznato i očekivano? Nije li to uobičajeni patrijalhalni patern roditelja ženske dece?

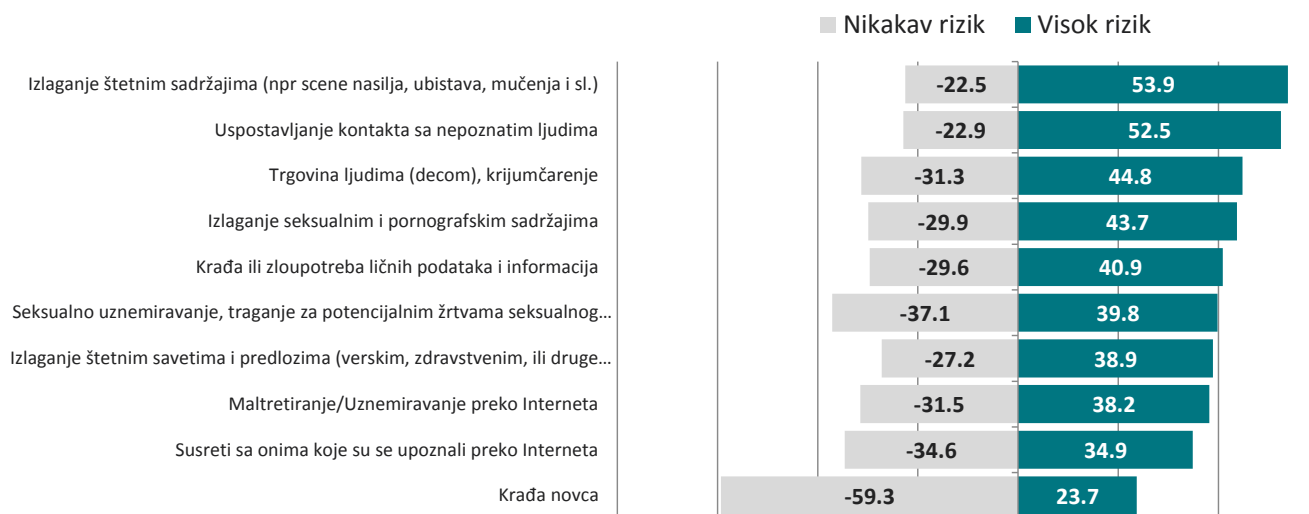
**Tabela 20. Procena potencijalno najznačajnijih internih rizika;
Baza: Ukupna ciljna populacija**

	Total	Pol deteta		Starost			Obrazovanje		
		Muško	Žensko	25-39	40-46	47 i više	Osnovno i niže	Srednje	Viša/Visoka škola
Uspostavljanje kontakta sa nepoznatim ljudima	38.7	31	49	40	40	36	26	40	45
Izlaganje štetnim sadržajima (npr scene nasilja, ubistava, mučenja i sl.)	16.4	16	17	17	15	17	3	18	23
Maltretiranje/Uznemiravanje preko Interneta	13	10	16	12	19	8	6	13	17
Seksualno uznemiravanje, traganje za potencijalnim žrtvama seksualnog zlostavljanja, seksualno zavođenje	12.8	8	19	14	18	7	10	15	10
Krađa ili zloupotreba ličnih podataka i informacija	12.8	11	15	13	15	11	12	13	12
Izlaganje seksualnim i pornografskim sadržajima	12.4	11	14	10	17	10	8	13	13
Trgovina ljudima (decom), krijumčarenje	7.8	8	8	10	8	6	9	8	7
Izlaganje štetnim savetima i predlozima (verskim, zdravstvenim, ili druge prirode)	7.6	8	6	5	9	8	3	8	10
Susreti sa onima koje su se upoznali preko Interneta	4.7	4	5	5	6	3	9	4	3
Krađa novca	4.1	4	4	2	5	4	5	4	3
Navođenje na narkotike, alkohol, kriminal...	3.8	4	3	4	2	5	7	3	3
Loš uticaj na zdravlje (nekretanje, kvarenje vida, asocial)	3.1	4	2	3	4	2	1	3	5
Zavisnost od interneta / igrice, previše vremena za računara	2.8	4	1	3	2	3		4	1
Lažni profili na društvenim mrežama	1.7	1	3	2	3	0		2	3
Vršnjačko nasilje (omalovažavanje, vređanje...)	1.6	1	2	3	1	1		2	2
Virusi / hakovanje	1.1	1	2	1	1	1		1	2
Drugo, šta?	5.8	7	5	7	6	5		5	10
Nijedno (ne čitati)	11.9	13	11	15	8	14	22	10	11
Ne zna (ne čitati)	15.7	19	11	14	14	19	28	14	10

Koji su po vama glavni potencijalni rizici od zlostavljanja / zloupotrebe kojima bi vaše dete moglo biti izloženo zbog korišćenja Interneta?
Možete li mi nabrojati bar 3 glavna

Na drugoj strani, veoma je signifikantan model distribucije odgovora obrazovanih i manje obrazovanih roditelja. Dok na jednoj strani, obrazovani roditelji imaju određenu disperzivnu distribuciju odgovora i alokaciju svojih „internet strahova i bojazni“, na drugoj strani, manje obrazovani roditelji „grade“ gotovo uniformu distribuciju odgovora. Čini se da oni, upravo zbog svog nižeg nivoa internet kompetentnosti, nisu u stanju da na pravi način evaluiraju realne opasnosti i internet rizike. Zato i ne izneđu koncentracija njihovih odgovora oko odrednica: „ni jedno“ ili „ne znam“ (50% odgovora).

**Grafikon 11. Procena stepena rizika;
Baza: Ukupna ciljna populacija**

Ovde imamo spisak zloupotreba i rizika kojima deca mogu potencijalno biti izložena zbog korišćenja Interneta, mobilnih telefona i drugih uređaja preko kojih se može pristupiti internetu. Koliko svaka od njih ima određeni nivo rizika za vaše dete?

Kada se pred roditelje postavi pitanje procene potencijala rizika u odnosu na određene „internet situacije“ i internet sadržaje, dobija se nešto logičnija percepcija (Grafikon 11). Čini se da u takvom

kontekstu roditelji intuitivno prepoznaju opasnosti sa većim ili manjim stepenom rizika u odnosu na sopstveno dete.

Tabela 21. Procena stepena rizika (sadržaji i situacije visokog rizika);
Baza: Ukupna ciljna populacija

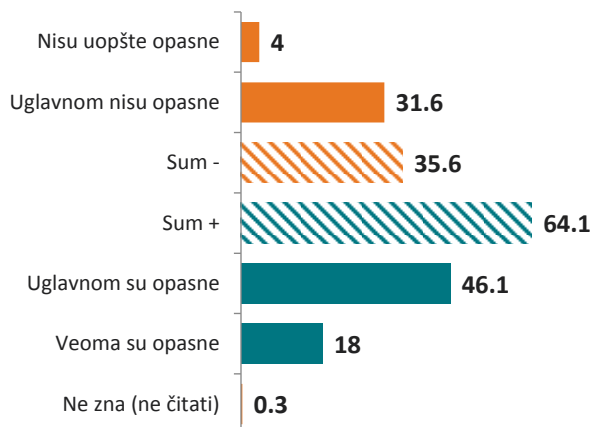
Visok rizik	Total	Obrazovanje		
		Osnovno i niže	Srednje	Viša/Visoka škola
Izlaganje štetnim sadržajima (npr scene nasilja, ubistava, mučenja i sl.)	53.9	58	53	54
Uspostavljanje kontakta sa nepoznatim ljudima	52.5	56	54	45
Trgovina ljudima (decom), krijumčarenje	44.8	58	46	32
Izlaganje seksualnim i pornografskim sadržajima	43.7	55	42	39
Krađa ili zloupotreba ličnih podataka i informacija	40.9	57	39	34
Seksualno uznemiravanje, traganje za potencijalnim žrtvama seksualnog zlostavljanja, seksualno zavođenje	39.8	49	41	29
Izlaganje štetnim savetima i predlozima (verskim, zdravstvenim, ili druge prirode)	38.9	44	38	37
Maltretiranje/Uznemiravanje preko Interneta	38.2	52	37	30
Susreti sa onima koje su se upoznali preko Interneta	34.9	37	36	30
Krađa novca	23.7	47	22	10

Ovde imamo spisak zloupotreba i rizika kojima deca mogu potencijalno biti izložena zbog korišćenja Interneta, mobilnih telefona i drugih uređaja preko kojih se može pristupiti internetu. Koliko svaka od njih ima određeni nivo rizika za vaše dete?

I ovoga puta je alokacija stepena rizika simptomatično različita u dve kategorije roditelja sa obzirom na stepen njihovog obrazovanja (Tabela 21). Dok na jednoj strani, obrazovani roditelji teže da identifikuju i alociraju stepen rizika u odnosu na sopstvenu procenu izvesnosti da bi njihovo dete moglo biti izloženo određenom internet sadržaju ili situaciji, dotle, na drugoj strani, niže obrazovani roditelji gotovo uniformno alociraju svoje odgovore. Oni, upravo usled svoje niske internet informisanosti i kompetentnosti, svim potencijalnim opasnostima i rizicima daju jednaku vrednost i važnost.

U tom smislu, možemo prilično slobodno zaključiti da stepen obrazovanja i internet pismenosti i kompetentnosti igraju značajnu ulogu u prepoznavanju i vrednovanju različitih internet rizika i opasnosti.

Grafikon 12. Internet kao „opasno“ mesto;
Baza: Ukupna ciljna populacija

	Total	Obrazovanje roditelja		
		Osnovno i niže	Srednje	Viša/Visoka škola
Nisu uopšte opasne	4	11	2	5
Uglavnom nisu opasne	31.6	10	34	41
Sum -	35.6	20	36	46
Sum +	64.1	80	63	54
Uglavnom su opasne	46.1	42	48	44
Veoma su opasne	18	37	15	10
Ne zna (ne čitati)	0.3		0	
Total		1		

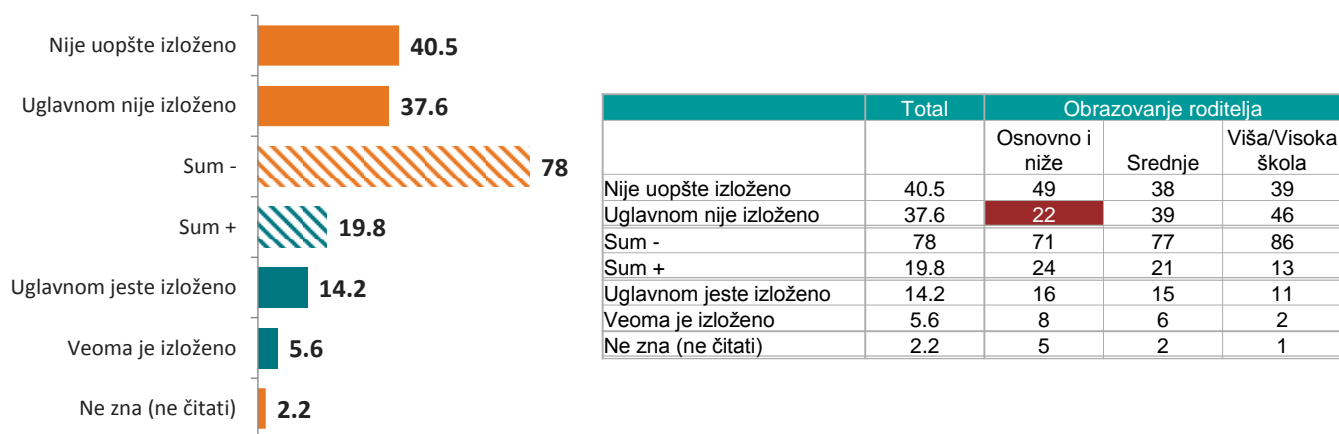
Da li smatrate da su Internet i slične komunikacije preko mobilnih uređaja nebezbedne i potencijalno opasne za Vaše dete?

Na izvestan način prethodni podaci (Grafikon 12) donekle potvrđuje neke od iznetih pretpostavki. Naime, skoro 65% roditelja dece uzrasta 8 do 17 godina smatra da su internet i mobilne komunikacije nebezbedno i opasno mesto za njihovu decu. No, ovakav stav je daleko izraženiji među roditeljima sa

nižim obrazovnim statusom, za koje se može sasvim slobodno pretpostaviti da im je i internet pismenost i kompetentnost niža. U tom smislu, oni reprezentuju upravo onu socijalnu grupu za koju su internet i mobilne komunikacije relativna nepoznanica. To je u velikom procentu i za njih jedno nepoznato i zastrašujuće mesto. Upravo 80% roditelja ovog obrazovnog statusa iskazuje tu vrstu straha i bojazni. Nasuprot njima, visokoobrazovana roditeljska populacija ima podeljeno mišljenje, odnosno, procenat onih koji internet i mobilne komunikacije ocenjuje kao potencijalno opasno mesto za decu je gotovo uravnotežen sa onima koji nemaju takvu vrstu bojazni.

Mada se prethodni podaci iz istraživanja sprovedenog 2016. godine ne mogu u potpunosti porediti sa nalazima onog izvedenog 2012. godine (zbog drugačije formulacije pitanja), ipak je indikativno da je 2012. godine čak 92% anketiranih roditelja procenilo da su njihova deca izložena brojnim rizicima na internetu i u okviru mobilnih komunikacija, što je znatno više nego 2016. (64%). Dakle, ne treba zanemariti činjenicu da ne postoji osnova za potpuno korespondentno upoređivanje ova dva podatka, ali uočena razlika svakako zaslužuje da bude dodatno analizirana i ispitana, pogotovu u kontekstu naredne grupe informacija.

Grafikon 13. Lična procena izloženosti deteta internet rizicima i zloupotrebama;
Baza: Ukupna ciljna populacija

Koliko je Vama poznato, u kojoj meri je Vaše dete izloženo potencijalnom zlostavljanju/zloupotrebi zbog korišćenja Interneta?

Nasuprot rasprostranjene procene da je internet, kao jedan specifičan oblik virtuelne socijalne komunikacije, potencijalno opasno mesto za njihovu decu, većina roditelja ne iskazuje ličnu bojazan i ocenu da je njihovo dete konkretno izloženo nekom od oblika internet rizika, zloupotreba i zlostavljanja (Grafikon 13). Mada i u ovom slučaju, ponovo nižeobrazovani slojevi roditeljske populacije pokazuju nešto veću dozu straha i alertnosti. Čini se da ponovo zatičemo jednu neobičnu suprotnost u odnosu na prethodne podatke. To donekle podseća na onaj tradicionalni balkanski optimizam tipa „neće to mene“. Dakle, neobično je uverenje roditelja da internet, kao savremena društvena pojava, jeste potencijalno opasan za decu u njihovom najvulnerabilnijem periodu psiho-fizičkog razvoja i sazrevanja, a sa druge strane, gotovo decidan stav, da njihova deca nisu direktno izložena tim rizicima i

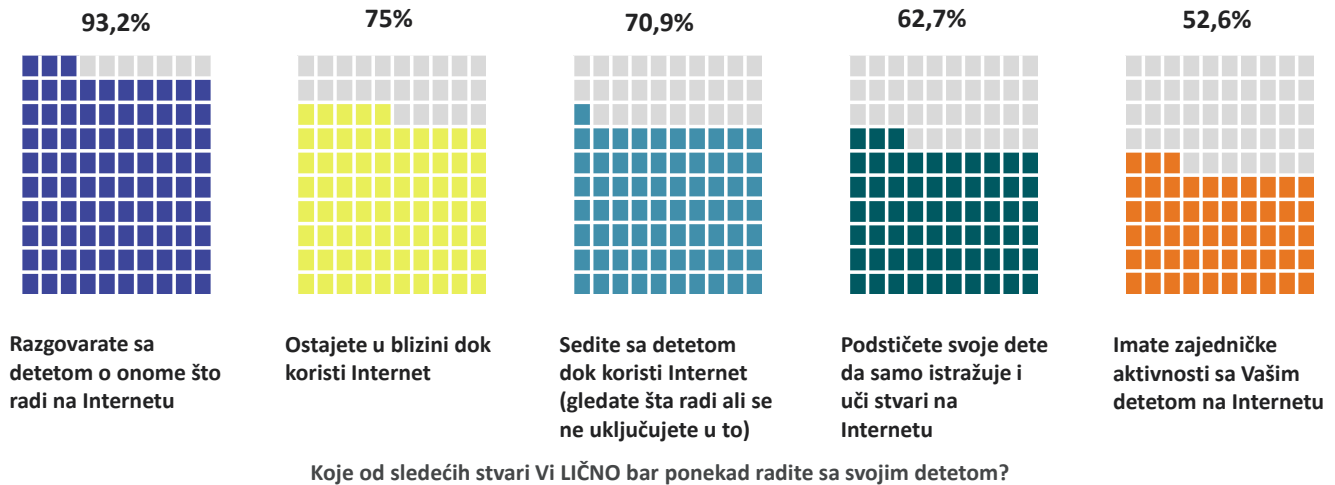
opasnostima. Postavlja se pitanje da li su to iracionalni stav i uverenje? Još konkretnije, na osnovu čega roditelji iskazuju ovakav stav i uverenje?

Ovde se ne postavlja samo pitanje internet kompetentnosti i sposobnosti roditelja da procene konkretne situacija u kojima se stvara internet iskustvo njihovog deteta, već i praktičnog participiranja u detetovom internet iskustvu.

I.7 Participacija u internet iskustvu deteta

U kojoj meri roditelji zaista participiraju u internet iskustvu svoje dece uzrasta 8 do 17 godina i do koje mere oni sa njima dele internet iskustva? Odgovor na ovo pitanje je utoliko važniji, ukoliko se ima u vidu činjenica da prevencija internet rizika i zloupotreba u odnosu na dečiju populaciju, nije samo stvar znanja, informisanosti i internet kompetentnosti roditelja, već i problem poznavanja sadržaja internet iskustva i aktivnosti sopstvenog deteta.

Grafikon 14. Participacija u dečijem internet aktivnostima i iskustvu;
Baza: Ukupna ciljna populacija

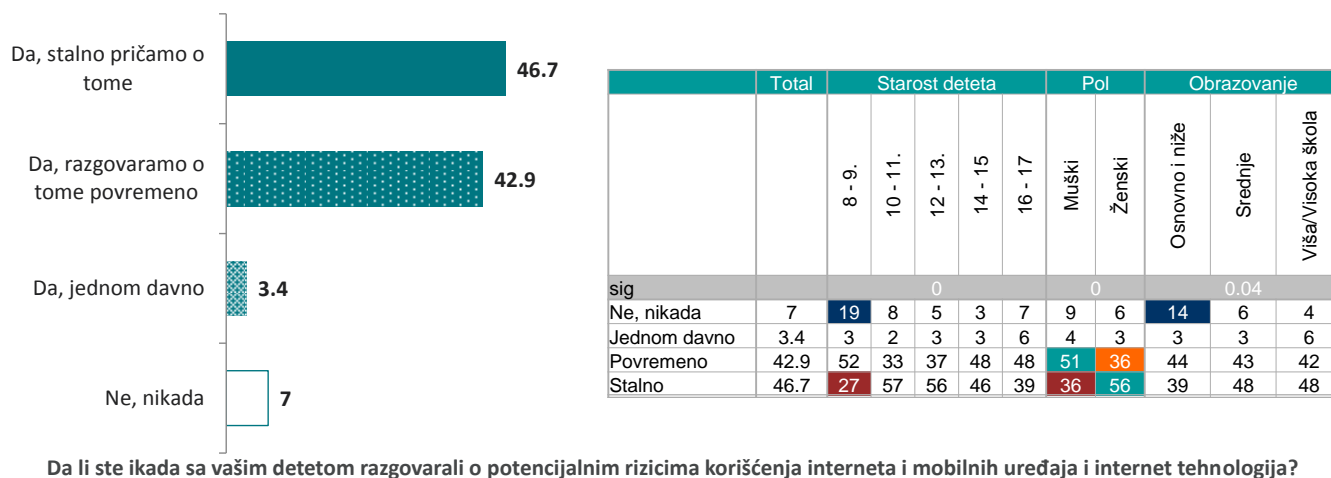
Deljenje iskustva vezanih za internet, sa detetom uzrasta 8 do 17 godina nije neobičajena aktivnost za roditelje (Grafikon 14). Najveći procenat roditelja razgovara o takvim iskustvima sa svojom decom tog uzrasta, a značajan je broj njih koji i na određeni način direktno participiraju u dečijem „internet iskustvu“. Međutim, jasno je da je direktna, *in vivo* participacija roditelja u internet iskustvu deteta znatno manje prisutna od one indirektna.

Kada je u pitanju problem komunikacije roditelja i dece na temu internet rizika i opasnosti, čini se da je situacija prilično povoljna, mada se mogu konstatovati određene specifičnosti vezane za pol i uzrast deteta, kao i stepen obrazovanja roditelja (Grafikon 15).

Na jednoj strani, može se konstatovati činjenica da većina roditelja dece u ovom uzrasnom rasponu, kontinuirano komunicira sa njima o različitim oblicima i vidovima internet rizika i opasnosti. Ta komunikacija se značajnije intenzivira nakon 9. godine dečijeg uzrasta, a onda njen intenzitet blago opada nakon 15. godine.

Takođe se može konstatovati da je intenzitet komunikacije na temu internet rizika između roditelja i njihove dece, nešto istaknutiji kada su upitanju ženska deca, kao i u porodicama sa roditeljima višeg obrazovnog statusa.

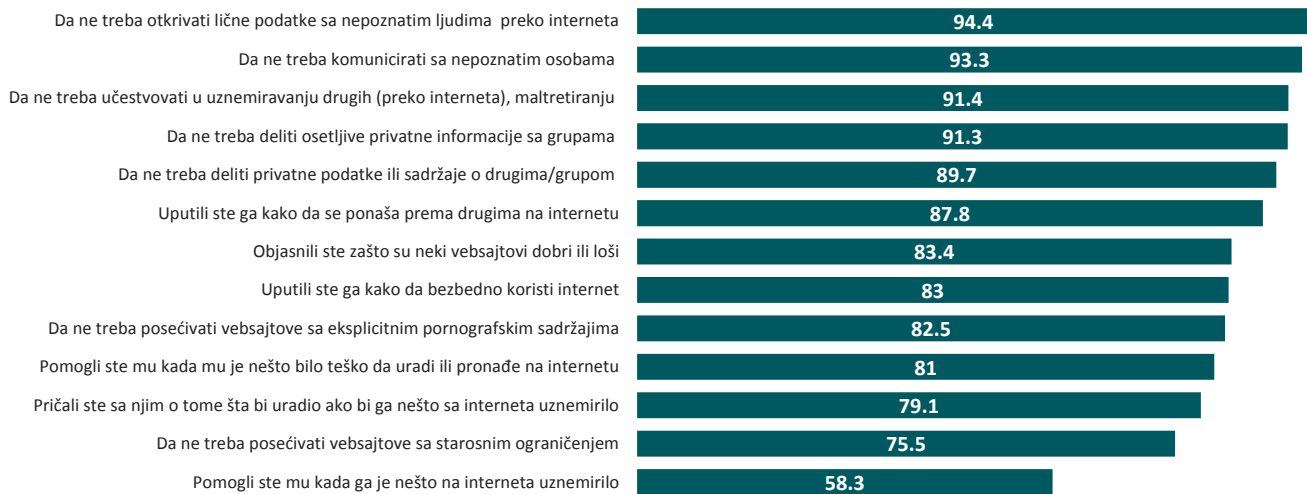
**Grafikon 15. Opšta komunikacija o internet rizicima i opasnostima;
Baza: Deca koja imaju pristup internetu (94%)**

Da li ste ikada sa vašim detetom razgovarali o potencijalnim rizicima korišćenja interneta i mobilnih uređaja i internet tehnologija?

Kada su u pitanju specifične teme komunikacije o internet rizicima između roditelja i dece uzrasta 8 do 17 godina, čini se da su sve ključne, potencijalno rizične internet teme i situacije relativno dobro pokrivene (Grafikon 16). Ipak, i u ovom slučaju treba ostaviti izvesnu dozu rezervisanosti i opreza u pogledu formulisanja bilo kakvih finalnih zaključaka, imajući u vidu činjenicu da se u ovom slučaju radi isključivo o iskazima samih roditelja, te da ovakva, gotovo uniforma distribucija odgovora, može u sebi kriti već opisani fenomen socijalne poželjnosti odgovora.

**Grafikon 16. Specifična komunikacija o internet rizicima i opasnostima;
Baza: Deca koja imaju pristup internetu (94%)**

Možete li mi navesti koje razgovore/teme ste Vi vodili sa Vašim detetom - Procenat odgovora DA

Ono što svakako predstavlja dodatnu indikaciju u analizi ove grupe informacija je distribucija negativnih odgovora u pojedinim kategorijama roditeljske populacije (Grafikon 17). Naime, ti podaci nam ukazuju na relativno ograničenu komunikaciju roditelja sa decom o bezbednom korišćenju interneta karakterističnu za uzrast od 8 do 9 godina starosti, što može značiti da roditelji dece na tom uzrastu procenjuju da ona još uvek nisu u situaciji da se susretnu sa takvom vrstom rizika (kratak svakodnevni „boravak“ na internetu, igranje igrica i slušanje muzike/gledanje spotova), ili da još uvek nisu kognitivno spremna da prime informacije tog tipa.

Na drugoj strani jasno je da roditelji sa nižim obrazovnim nivoom imaju, takođe, nešto ograničeniju komunikaciju u povodu internet rizika i nebezbednih oblika internet ponašanja, što je, verovatno, produkt njihove niže internet pismenosti i kompetentnosti.

**Grafikon 17. Specifična komunikacija o internet rizicima i opasnostima;
Baza: Deca koja imaju pristup internetu (94%)**

	Total	Starost deteta					Obrazovanje		
		8 - 9.	10 - 11.	12 - 13.	14 - 15.	16 - 17.	Osnovno i niže	Srednje	Viša/Visoka škola
Pomogli ste mu kada ga je nešto na interneta uznemirilo	41.7	58	49	39	36	36	45	42	40
Da ne treba posećivati veb sajtove sa starosnim ograničenjem	24.5	37	23	24	19	25	29	23	25
Generalno ste pričali sa njim o tome šta bi uradio ako bi ga nešto sa interneta uznemirilo	20.9	36	19	19	18	19	29	19	21
Pomogli ste mu kada mu je nešto bilo teško da uradi ili pronađe na internetu	19	20	15	16	20	25	37	18	8
Da ne treba posećivati veb sajtove sa eksplicitnim pornografskim ili seksualnim sadržajima	17.5	33	14	14	15	18	32	15	14
Uputili ste ga kako da bezbedno koristi internet	17	24	18	14	17	16	26	16	13
Objasnili ste zašto su neki veb sajtovi dobri ili loši	16.6	28	17	11	13	21	20	16	15
Uputili ste ga kako da se ponaša prema drugima na internetu	12.2	25	12	9	14	7	20	12	8
Da ne treba deliti privatne podatke ili sadržaje o drugima/grupom (fotografije, video snimci, privatna prepiska)	10.3	23	7	10	7	9	19	9	8
Da ne treba deliti osetljive privatne informacije sa grupama (fotografije, video snimci, privatna prepiska)	8.7	25	6	7	6	7	15	8	7
Da ne treba učestvovati u uznemiravanju drugih, maltretiranju ili uznemiravanju preko interneta	8.6	29	10	5	3	5	12	8	8
Da ne treba komunicirati sa nepoznatim osobama (prihvatanje zahteva za prijateljstvo ili kontakt)	6.7	23	6	2	5	5	11	6	5
Da ne treba otkrivati/ deliti lične podatke sa nepoznatim ljudima (adresa, broj telefona itd.) preko interneta	5.6	19	6	2	4	3	15	4	3

Možete li mi navesti koje razgovore/teme ste Vi vodili sa Vašim detetom - Procenat odgovora NE

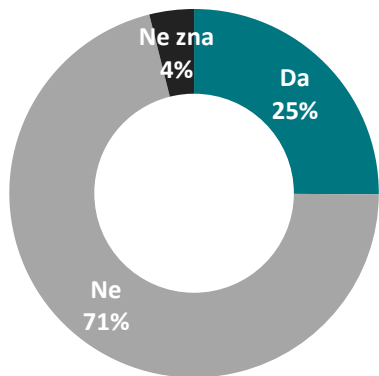
1.8 Iskustveni internet rizici / opasnosti i njihovo preveniranje

Poseban segment realizovanog istraživanja u vezi sa svesnošću roditelja o internet rizicima i opasnostima sa kojima se susreću deca na uzrastu od 8 do 17 godina, odnosio se i na pitanje identifikovanja specifičnih, konkretnih situacija i okolnosti pod kojima su deca bila direktno izložena takvim rizicima.

Na osnovu podataka koje iznose roditelji, može se konstatovati da je značajan broj dece imao internet iskustva koja su im bila neprijatna i uznemiravajuća (Grafikon 18). Čak ¼ roditelja izveštava o takvim, problematičnim internet situacijama i sadržajima.

Takođe se može konstatovati da je značajno veći procenat roditelja višeg obrazovnog statusa koji izveštava o takvim dečijim iskustvima, što se može tumačiti dvojako. Na jednoj strani, to može ukazivati na veći stepen alertnosti i „osetljivosti“ obrazovanije grupe roditelja na ovakve, „sumnjive“ internet situacije. A na drugoj strani, to takođe može ukazivati i na činjenicu da ova kategorija roditelja, zbog svog višeg nivoa internet pismenosti i kompetentnosti, ima kvalitetniju percepciju i prepoznavanje takvih, potencijalno opasnih i rizičnih internet situacija.

Grafikon 18. Iskustvene internet „neprijatnosti“;
Baza: Ukupna ciljna populacija

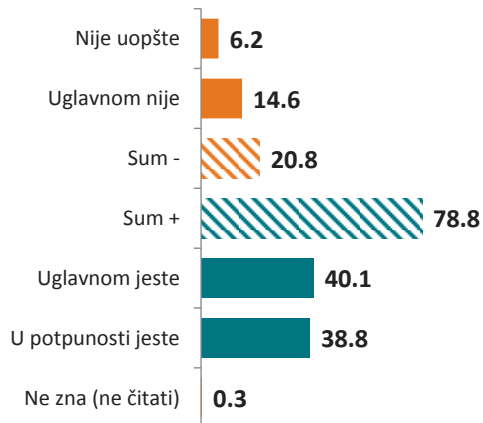

	Total	Obrazovanje		
		Osnovno i niže	Srednje	Viša/Visoka škola
Da	25.1	16	26	30
Ne	71	81	70	66
Ne zna (ne čitati)	3.9	3	4	4

Prema Vašem saznanju, tokom protekle godine, da li je Vaše dete videlo ili doživelo nešto na internetu što mu je na neki način zasmatalo ili ga uznemirilo? Na primer bilo mu je neprijatno, bio je uznemiren ili bi voleo da to nije video?

Značajno pitanje vezano za razrešenje, ali i preveniranje ovakvih, potencijalno opasnih i rizičnih situacija, tiče se roditeljskog uverenja i procene dečije osvešćenosti u vezi sa takvim situacijama, odnosno, roditeljskog poverenja u kompetentnost njihove dece da prepoznaju takve internet situacije i sadržaje. U tom pogledu, možemo konstatovati vrlo visok stepen roditeljskog poverenja po tom pitanju (Grafikon 19).

Grafikon 19. Poverenje u dečiju kompetentnost da prepoznaju nebezbedne i opasne internet sadržaje i situacije;
Baza: Ukupna ciljna populacija

	Total	Pol deteta		Starost deteta				Starost roditelja			Obrazovanje			
		Muško	Žensko	8 - 9.	10 - 11.	12 - 13.	14 - 15	16 - 17	25-39	40-46	47 i više	Osnovno i niže	Srednje	Viša/Visoka škola
Nije uopšte	6.2	9	3	10	11	6	3	3	8	4	7	18	4	3
Uglavnom nije	14.6	17	12	31	21	11	12	6	20	13	11	14	15	14
Sum -	20.8	25	15	42	32	17	15	10	28	17	18	32	19	17
Sum +	78.8	74	85	58	68	82	85	89	72	83	81	68	81	83
Uglavnom jeste	40.1	41	38	35	45	43	40	35	36	45	39	32	39	50
U potpunosti jeste	38.8	32	47	24	23	39	45	54	35	38	42	36	42	32
Ne zna (ne čitati)	0.3	1				1		1	0		1	1	1	1

Da li smatrate da je Vaše dete svesno da internet jeste ili može da bude nebezbedan i potencijalno opasan?

Gotovo 80% roditelja dece ovog uzrasta procenjuje da su njihova deca dovoljno svesna rizika i nebezbednosti interneta. Ipak, može se konstatovati da to uverenje nije apsolutno, s obzirom da oko polovine roditelja koja iskazuje tu vrstu stava, procenjuje da su ona uglavnom (ali ne i u potpunosti) svesna tih rizika. To jeste jedan blagi, ali značajan (racionalni) otklon u odnosu na apsolutni nivo poverenja.

U odnosu na istraživanje sprovedeno 2012. godine, može se konstatovati da je po ovom pitanju uverenje roditelja na skoro identičnom nivou. Naime 2012. godine je 83% roditelja iskazalo uverenje da

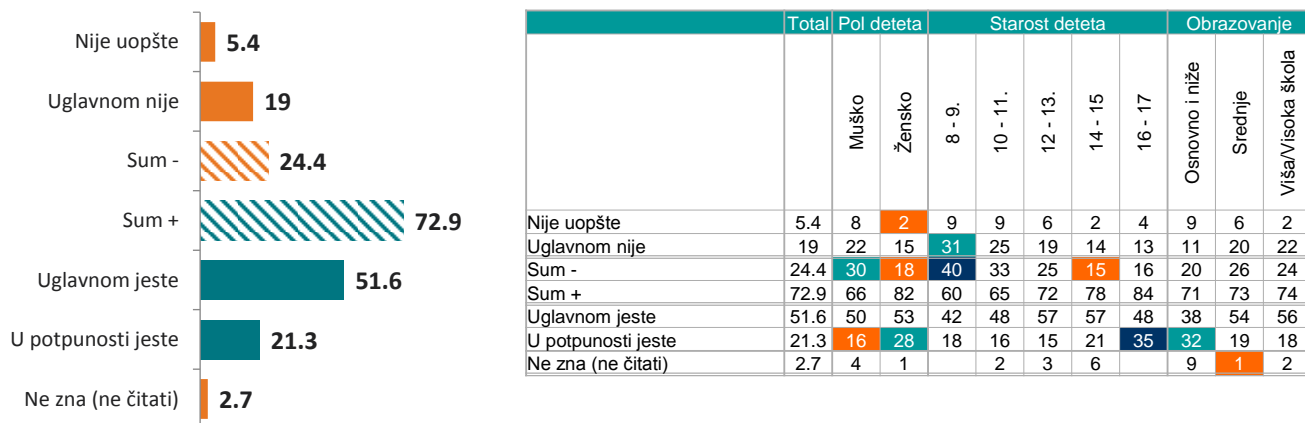
je njihovo dete dovoljno oprezno i kompetentno da prepozna potencijalne internet rizike, dok u ovogodišnjem istraživanju takvo uverenje iskazuje 78.8% roditelja dece tog uzrasta.

Na drugoj strani je primetno, da nešto istaknutije poverenje ovog tipa iskazuju roditelji ženske dece i najstarije analizirane dečije starosne kategorije. Na jednoj strani razumljivo je da roditelji starije dece u većoj meri iskazuju stav poverenja, jer je iskustvo te dece „bogatije“, a njihove kognitivne sposobnosti na višem stupnju razvijenosti. Na drugoj strani, veći stepen poverenja roditelja ženske dece, može, opet ilustrovati činjenicu da je patrijarhalni model vaspitanja nešto strožiji i alertniji kada su u pitanju ženska deca nego muška, što je, svakako, kulturološki uslovljena pojava.

Roditelji dece uzrasta do 9 godina u globalu iskazuju stav da deca tog uzrasta nisu dovoljno svesna internet rizika, a to su najčešće i mlađe generacije roditelja, što je i sasvim razumljivo s obzirom na realno niže kognitivne kompetence dece na ovim uzrastima. Sličnog su uverenja i roditelji nižeg obrazovnog statusa što verovatno više govori o njihovoj internet kompetentnosti i nepoverenju prema čitavom „internet fenomenu“ nego objektivno stanje stvari.

Poverenje u kompetentnost dece da prepoznaju internet rizike i opasnosti, rezultira i visokim stepenom poverenja roditelja u sposobnost dece da se izbore sa neprijatnostima i rizičnim internet situacijama, iskustvima i sadržajima (Grafikon 20).

Grafikon 20. Poverenje u dečiju kompetentnost da se izbore sa neprijatnim internet situacijama i sadržajima;
Baza: Ukupna ciljna populacija

U kojoj meri, ako uopšte, smatrate da je Vaše dete sposobno da se izbori sa bilo čim što bi mu moglo smetati/ što bi ga moglo uznemiri ili mu praviti problem na internetu?

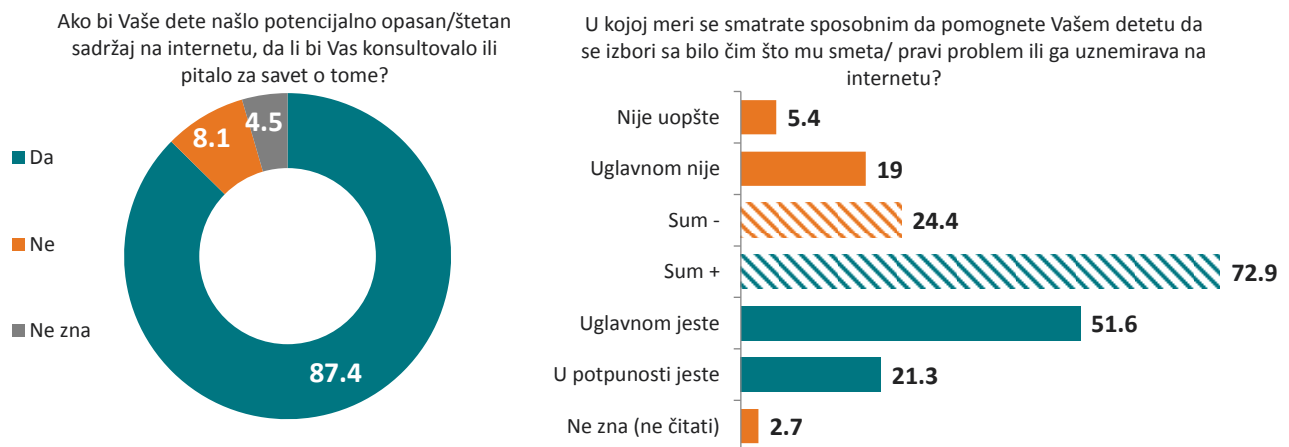
No ovoga puta je, unutar globalnog stava poverenja, razlika između blage i apsolutne uverenosti značajno istaknutija, što praktično znači da roditelji veruju da njihova deca još uvek nisu u potpunosti osposobljena da samostalno prevaziđu i obrade takve vrste neprijatnih iskustava.

Roditelji ženske dece, ponovo pokazuju znatno veću dozu optimizma u svojoj proceni sposobnosti njihove dece da se izbore sa takvim neprijatnim iskustvima, kao i roditelji starije dece. No začuđuje da ovakvu dozu optimizma, odnosno, apsolutnog poverenja iskazuju i roditelji nižeg obrazovanja, što nas

ponovo vraća na pitanje njihove roditeljske kompetentnosti da daju validnu procenu dečijeg reagovanja na takve i slične situacije.

Nezavisno od procene koliko su deca na ovom uzrastu u stanju da prepoznaju i reaguju na neprijatne i uznemirujuće internet sadržaje i situacije, veoma je interesantna roditeljska procena u vezi sa predikcijom dečijeg ponašanja u takvim situacijama *vis a vis* njih samih kao roditeljskih autoriteta. Dakle, dominantan broj roditelja (skoro 90%) dece na ovom uzrastu ima razvijeno uverenje (Grafikon 21) da bi se njihova deca, kada bi se našla u situaciji susreta sa neprijatnim i uznemirujućim internet sadržajem ili situacijom, obratila upravo njima za pomoć i podršku.

Grafikon 21. Roditelji kao podrška kod neprijatnih internet situacija i sadržaja;
Baza: Ukupna ciljna populacija

Ovakva vrsta uverenja predstavlja jednu važnu, optimističnu tačku u analizi potencijala uloge roditelja u preveniranju i saniranju posledica od mogućih internet rizika i opasnosti kada su deca na ovom uzrastu u pitanju. Ključno pitanje ove analize je da li se takvo uverenje može smatrati i realističnim sa stanovišta eksternih, objektivnih pokazatelja. Podaci o kojima izveštavaju Popadić D. i Kuzmanović D.¹⁰ ne potvrđuju u potpunosti realističnost tog uverenja. Naime, ovo istraživanje je indikovalo da roditelji imaju značajno mesto po pitanju prevencije i saniranja internet rizika i zloupotreba, ali, gotovo podjednako koliko i vršnjačke grupe (naročito na starijim školskim uzrastima). Takođe, isto istraživanje je konstatovalo da u situacijama realne internet zloupotrebe, najveći broj osnovnoškolaca i srednjškolaca ne preduzima nikakvu akciju (komunikaciju) tim povodom. Tek manji broj njih se obraća roditeljima za pomoć, ali i svojim vršnjacima, prijateljima i članovima drugih referentnih socijalnih grupa.

Ono što takođe predstavlja podatak koji sa posebnom pažnjom treba razmotriti je roditeljska procena sopstvene kompetentnosti da u takvim situacijama adekvatno odgovori na potrebe i očekivanja deteta.

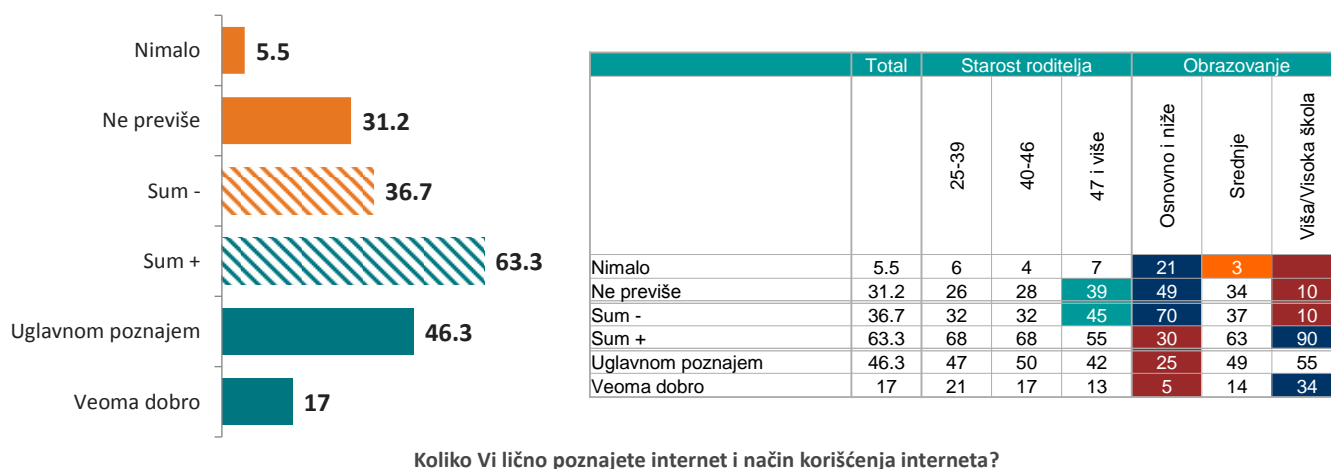
^{10 10} Popadić D, , Kuzmanović D. Korišćenje digitalne tehnologije, rizici i zastupljenost digitalnog nasilja među učenicima u Srbiji, UNICEF/Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 2013

Iako gotovo 73% roditelja smatra da ima kompetencije i znanja da adekvatno reaguje na takve, opasne i rizične situacije, to uverenje nije asolutno. Nešto više od 50% roditelja smatra sebe dovoljno, ali ne apsolutno sposobno da pruži pomoć i podršku svom detetu u takvim „kriznim“ internet situacijama.

Nasuprot tome gotovo ¼ roditelja sebe smatra potpuno ili pretežno nekompetentnom da u takvim situacijama bude adekvatna pomoć i podrška svom detetu.

Čini nam se da u svim ovim podacima možemo prepoznati veoma realističnu i objektivnu roditeljsku samopercepciju. Takva samoprocena je očigledno bazirana na prilično kritičkoj proceni sopstvene, generalne, internet pismenosti i kompetentnosti (Grafikon 22).

Grafikon 22. Samoprocena internet kompetentnosti roditelja;
Baza: Ukupna ciljna populacija

Koliko Vi lično poznajete internet i način korišćenja interneta?

Dakle, skoro ¾ roditelja dece uzrasta od 8 do 17 godina smatra sebe internet pismenim i kompetentnim. No ne treba zanemariti podatak da skoro 50% tih roditelja konstatuje da **uglavnom** poznaje internet i principe njegovog funkcionisanja. Takođe je važno konstatovati da starije generacije roditelja, kao i oni sa nižim obrazovanjem (70% njih), sebe ne smatra dovoljno ili uopšte internet kompetentnim, što svakako u velikoj meri objašnjava neke već identifikovane specifičnosti odnosa ovih roditeljskih subpopulacija prema različitim pitanjima i temama internet rizika i opasnosti.

I u ovom segmentu analize podataka možemo konstatovati prilično visok stepen saglasja sa podacima iz 2012. godine, gde se, sa nešto drugačijim sistemom samoprocene, dolazi do skoro identične distribucije odgovora roditeljske IT kompetentnosti.

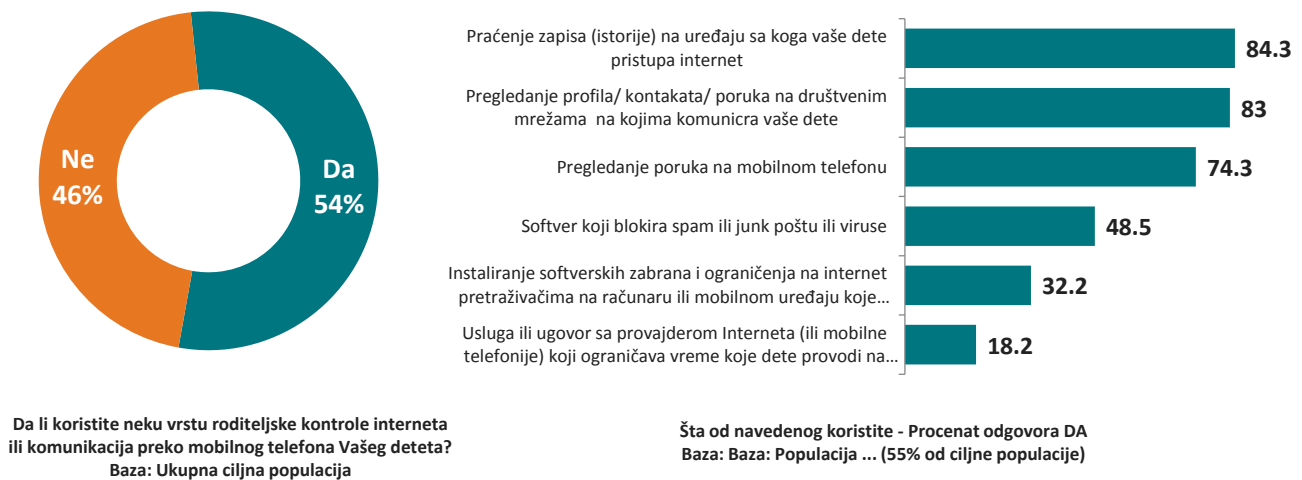
Analizirajući prethodne podatke možemo konstatovati da teza koju je još 2001. godine postavio Mark Prenski (Prensky, 2001)¹¹ o *digitalnom jazu između internet urođenika i internet migranata* i dalje, sa stanovišta objektivnih istraživačkih informacija, ima svoju validnost i vrednost. Naime, u prethodnim

¹¹ Kuzmanović D., Lajović B., Grujić S. i Medenica G. Digitalno nasilje - prevencija i reagovanje. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i Pedagoško društvo Srbije. 2016.

podacima se može jasno identifikovati internet jaz prvog reda (između generacija koje imaju pristup informacionim tehnologijama i onih koje ga nemaju), kao i internet jaz drugog reda (koji se ne zasniva na dostupnosti samih informacionih tehnologija, već na razlikama koje proističu iz znanja, veština i umeća njihovog korišćenja).

Sa tim u vezi su i informacije o merama i mehanizmima kontrole koje roditelji primenjuju kada je u pitanju ponašanje njihove dece na internetu (Grafikon 23). Tek nešto više od 50% roditelja dece na ovom uzrastu koristi neki od mehanizama praćenja i kontrole internet sadržaja i mobilnih komunikacija koju upražnjavaju njihova deca. Najveći deo tog nadzora i kontrole vrši se uglavnom na bazi elementarnih oblika praćenja, pregledanja i analize sadržaja komunikacije deteta u različitim oblicima i formama internet i mobilnih komunikacija.

Grafikon 23. Mehanizmi kontrole internet ponašanja dece;

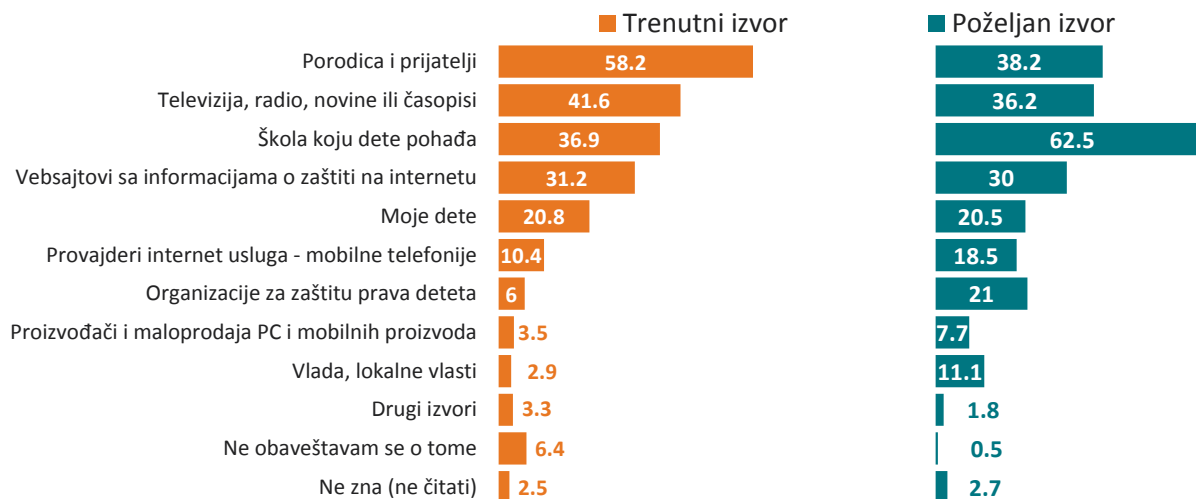

Ova analiza svakako ne ide u prilog teze da je kontrola i praćenje dečijeg internet ponašanja najvažniji i najbitniji oblik prevencije internet opasnosti i internet rizika (zloupotreba). Naprotiv, pitanje kontrole i restrikcija (ograničavanja) internet iskustava i ponašanja kod dece na ovom uzrastu nisu pitanja kojima se ovo istraživanje bavilo. Kontekst u kome su ovi oblici roditeljskog ponašanja posmatrani je znatno širi, a tiču se njihovog znanja i informisanosti o takvim mogućnostima (nadzora) i njihove globalne internet kompetencije. U tom smislu, čini se da na ovaj način prevashodno dobijamo potvrdu naših prethodnih teza da nivo internet edukovanosti roditelja nije na najpoželjnijem nivou.

Upravo iz tog rakursa možemo posmatrati i sledeću grupu informacija koja se odnose na pitanja i teme internet bezbednosti i preveniranja internet rizika i opasnosti (Grafikon 24).

Grafikon 24. Izvori informisanja o internet bezbednosti

Baza: Ukupna ciljna populacija

Možete li mi navesti do tri najčešća načina kako se Vi obaveštavate i savetujete o bezbednosnim alatima?
Gde biste voleli da se najviše obaveštavate i savetujete ubuduće?
Višestruki odgovori;

Najveći broj roditelja (skoro 60% njih) se u procesu informisanja o alatima zaštite dece od potencijalnih internet rizika oslanja na svoje referentne socijalne grupe (porodicu i prijatelje), zatim na mas medije, a donekle i na prosvetne institucije i stručne internet stranice i portale. Zanimljivo je u kojoj meri se roditelji dece uzrasta od 8 do 17 godina, informišući se o jednoj prilično kompleksnoj i ekspertskoj temi, koriste neformalnim izvorima informisanja, laičkim savetima i preporukama. Znači li to da im je konfornije da svoju internet nekompetentnost manifestuju u sebi poznatom i „bezbednom“, socijalnom okruženju? Verovatno da.

Međutim, sasvim je jasna potreba roditelja da se u ovaj proces u znatno većoj meri uključe obrazovne institucije koje bi i u ovom domenu trebalo da imaju dodatni vaspitni i edukativni karakter, ne samo u odnosu na njihovu decu, već i u odnosu na njih same. U ovom pogledu ponovo nailazimo na saglasje sa podacima dobijenim kroz istraživanje iz 2012. godine gde je 71% roditelja iskazalo potrebu da obrazovne ustanove značajnije participiraju u procesu informisanja, kako njih tako i njihove dece o digitalnom nasilju, rizicima i zaštiti.

No ono što posebno iznenađuje i predstavlja veoma dragocen podatak je činjenica da se oko 20% roditelja u tom domenu oslanja na pomoć i podršku sopstvene dece, i da isto toliko roditelja očekuje da sa svojom decom partnerski unapređuje sopstvenu internet kompetentnost, pismenost i osvešćenost. Čini se da upravo u tom, kao i u još nekim prethodno iznetim podacima, leži specifičan potencijal unapređenja situacije u domenu prepoznavanja, prevencije i saniranja internet rizika i opasnosti po decu na uzrastu od 8 do 17 godina.

IV PREPORUKE

Realizovano istraživanje, kao i mnogobrojna slična istraživanja kako u svetu, tako i kod nas, nedvosmisleno jasno ukazuju na značaj roditelja i primarne porodice u kreiranju odgovarajućeg, povoljnog ambijenta za normalan, nesmetan i zdrav „digitalni“ razvoj dece u osnovnoškolskom i srednjoškolskom uzrastu.

Kao što i u psiho-socijalnom i fizičkom razvoju i sazrevanju, roditelji i primarna (nuklearna) porodica predstavljaju tačku oslonca i ključne influensere koji određuju i definišu okvire tog razvoja, tako je njihova uloga, podjednako važna i u pogledu njihovog „digitalnog“ razvoja i sazrevanja. No, kako je tu razvojnu ulogu roditelja moguće ostvariti i unaprediti, ako se ima u vidu jasno identifikovani fenomen digitalnog jaza između dve tipične generacije (*digital natives vs digital imigrants*)?

Čini se da autorke publikacije *Digitalno nasilje – prevencija i reagovanje*¹², u jednom lepom iskazu sasvim jasno identifikuju rešenje ove dileme: „Deca možda više znaju o internetu, ali odrasli znaju više o životu“.

I zaista, koliko god tačna bila konstatacija da mladi naraštaji imaju znatno razvijenije IT sposobnosti, veštine i kompetence, toliko je podjednako tačno da je roditeljsko, životno iskustvo neprocenjiv resurs koji dečije digitalne veštine i sposobnosti može usmeriti u dobrom, bezbednijem i sigurnijem pravcu. Digitalni svet obiluje rizicima i opasnostima podjednako kao i realni. Roditeljsko iskustvo stečeno u prevladavanju i suočavanju sa različitim (kako pozitivnim, tako i negativnim) životnim izazovima, situacijama i krizama ima istu funkcionalost, vrednost, upotrebljivost i validnost u digitalnom svetu.

U tom smislu, sagledavajući kompletnu istraživačku građu koju smo prikupili ovim istraživanjem, ne možemo se a ne složiti sa jednim od zaključaka autorki ove iste publikacije, a koji, u modifikovanoj formi glasi: *Nije neophodno da roditelji poznaju sva dostignuća u oblasti digitalnih tehnologija da bi bili kvalitetna podrška i detetov siguran oslonac u njegovom digitalnom razvoju i sazrevanju.*

Osnovni elementi ili aspekti roditeljske funkcije i uloge u digitalnom razvoju i sazrevanju deteta, a posebno u domenu njegove digitalne sigurnosti i bezbednosti, su gotovo identični kao i u svakom drugom aspektu njegovog rasta i razvoja (psihološkom, socijalnom, emocionalnom, intelektualnom...):

1. **Roditelj kao poznavalac, ali ne i nužno znalac informacionih i komunikacionih tehnologija.** Sasvim je izvesno da roditelji moraju imati određena saznanja, informacije i znanja o IC tehnologijama, ali ne moraju biti i eksperti i znalci u njihovom korišćenju. Informisanost roditelja o ICT pre svega odražava njihov *involviranosti* i *zainteresovanosti* u odnosu na jedan specifičan aspekt detetovog okruženja i razvoja.
2. **Roditelj kao sagovornik i saradnik (partner) u razvoju digitalnog iskustva deteta.** Očigledno je da ulazak dece osnovnoškolskog i srednješkolskog uzrasta u digitalni svet ide preko primarne porodice i domaćinstva. Upravo u tom okruženju se stiču inicijalna digitalna iskustva i saznanja. Uloga roditelja je da konstantno participira u razvoju tog iskustva, podjednako kao sagovornik

¹² Ibid

(konstantna i otvorena komunikacija), ali i kao saradnik (stvaranje zajedničkog digitalnog iskustva, saznanja, veština). Deljenje informacija i iskustava vezanih za digitalni svet unapređuje (obogaćuje) i roditelje i decu.

3. **Roditelj kao regulator.** Jedna od ključnih vaspitnih uloga roditelja je regulacija dečijeg ponašanja. Regulacija ponajmanje znači kontrolu, zabrane, kazne i pretnje. Regulacija znači uspostavljanje pravila, okvira, granica za različite vrste ponašanja i dečijeg ispoljavanja. Regulacija na kasnijim uzrastima (viši razredi osnovne škole i srednjoškolski uzrast) postaje i produkt usaglašavanja, dogovaranja i sporazumevanja između roditelja i dece. Ali ona uvek postoji i dobro je da postoji. To važi i za ponašanje i dečije ispoljavanje u digitalnom svetu. Ona daje „smer“ digitalnom razvoju deteta.

Regulacija ima i još jedno, složenije psihološko značenje i funkciju. Roditelji su i regulatori emocionalnog reagovanja deteta. Oni, svojom strukturom ličnosti i svojim ustaljenim modelima reagovanja na različite životne situacije, krize i izazove, kreiraju model dečijeg *emocionalnog reagovanja*. I ne samo to, u situacijama kada se deca nađu pred životnim, pa samim tim i digitalnim izazovima, krizama, opasnostima i situacijama, instinktivno i intuitivno očekuju da roditelji „regulišu“ (amortizuju, kontejniraju, smire, ublaže) njihove emocionalne reakcije i anksiozna stanja.

U tom kontekstu, nivo poverenja koje postoji između deteta i roditelja predstavlja ključni preduslov da se obe ove **regulacijske** uloge roditelja ostvare na funkcionalan način.

4. **Roditelj online**¹³. Sve prethodno nas dovodi do zaključka da je ključni element bezbednog i sigurnog digitalnog razvoja dece osnovnoškolskog i srednješkolskog uzrasta da su im roditelji *online* (ili čak eksplicitnije da su roditelji i deca *online*). To praktično znači da su roditelji u konstatnom (kvalitetnom) kontaktu (povezanosti) sa svojom decom. Ova povezanost ponajmanje treba da referira na njihovu digitalnu komunikaciju i povezanost. Ona daleko više treba da referira na konstantnu i otvorenu komunikaciju u vezi sa digitalnim svetom i njegovim izazovima.

¹³ https://en.wikipedia.org/wiki/Online_and_offline/ **Online** - indicates a state of connectivity

V REFERENCE

1. Barbovschi Monica, Lelia Green, Sofie Vandoninck (editors) - Contributors: Monica Barbovschi, Despina Chronaki, Michael Dreier, Lelia Green, Leslie Haddon, Leen d'Haenens, Ingunn Hagen, Giovanna Mascheroni, Ingrid Paus-Hasebrink, Fabian Prochazka, Andra Siibak, Philip Sinner, David Šmahel, Liza Tsaliki, Sofie Vandoninck - *Innovative approaches for investigating how children understand risk in new media; Dealing with methodological and ethical challenges* 2013
2. Jesrani Tejal, Steven Malby, Tania Bañuelos, Anika Holterhof, Magdalena Hahn (UNODC) - *Study on the Effects of New Information Technologies on the Abuse and Exploitation of Children* - UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME Vienna, 2014
3. Kuzmanović D., Lajović B., Grujić S. i Medenica G. Digitalno nasilje - prevencija i reagovanje. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i Pedagoško društvo Srbije. Beograd, 2016
4. Livingstone S., Haddon L., Görzig A. and Ólafsson K., with members of the EU Kids Online network, *Technical Report and User Guide: The 2010 EU Kids Online Survey*
5. Livingstone, Sonia and Haddon, Leslie and Görzig, Anke and Ólafsson, Kjartan (2011) *Risks and safety on the internet: the perspective of European children: full findings and policy implications from the EU Kids Online survey of 9-16 year olds and their parents in 25 countries*. EU Kids Online, Deliverable D4. EU Kids Online Network, London, UK
6. Munro R. Emily - *The protection of children online: a brief scoping review to identify vulnerable groups* - Childhood Wellbeing Research Centre, 2011
7. Popadić D., Kuzmanović D. Korišćenje digitalne tehnologije, rizici i zastupljenost digitalnog nasilja među učenicima u Srbiji, UNICEF/Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 2013
8. Republički zavod za statistiku – Upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija u Republici Srbiji, 2015

